

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«Наступальні операції СРСР в Центрально-Східній Європі
у 1944 р.»**

«Offensive operations of the USSR in Central-Eastern Europe in 1944»

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітня програма Історія та археологія
Силенко Євгеній Сергійович

Керівник д.і.н., проф. Сминтина О. В. _____

Рецензент д.і.н., проф. Вінцковський Т. С.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2024 р.

Завідувачка кафедри

(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2024 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСТУПАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ СРСР В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ У 1944 Р.....	9
1.1. Історичні передумови	9
1.2. Особливості наступальних операцій.....	12
РОЗДІЛ 2. НАСТУПАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ	16
2.1. Ленінградсько-Новгородська операція.....	16
2.2. Дніпровсько-Карпатська операція.....	22
2.3. Одеська операція (1944) та Кримська операція (1944)	26
2.4. Виборзько-Петрозаводська операція	37
2.5. Білоруська операція (1944)	39
2.6. Львівсько-Сандомирська операція	41
2.7. Яссько-Кишинівська операція та Румунська операція	42
2.8. Прибалтійська операція (1944)	47
2.9. Східно-Карпатська операція та Белградська операція.....	50
2.10. Петсамо-Кірккенеська операція	56
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ НАСТУПАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ СРСР В ЦЕНТРАЛЬНО- СХІДНІЙ ЄВРОПІ У 1944 Р.	60
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Тема наступальних операцій СРСР в Центрально-Східній Європі у 1944 р. залишається актуальною й до цього дня через своє значення для розуміння подій Другої світової війни та її вплив на подальший хід історії Європи.

Ці наступальні операції, проведені Радянським Союзом, мають велике історичне значення, оскільки вони спричинили рішучий поворот у боротьбі проти нацистської Німеччини. У результаті цих операцій було визволено значні території Центрально-Східної Європи від нацистської окупації, що принесло полегшення місцевому населенню і сприяло кінцю війни.

Більше того, вони стали важливим елементом стратегії альянсу між Радянським Союзом, США та Великою Британією у здійсненні тиску на нацистську Німеччину з різних напрямків. Це сприяло скороченню тривалості війни та загальній перемозі союзників у Європі.

Актуальність цієї теми також проявляється у необхідності аналізу подій 1944 року в контексті сучасних політичних та геополітичних процесів. Розуміння стратегічних рішень та наслідків цих операцій допомагає сучасним дослідникам, політикам та громадянам краще зрозуміти сучасні конфлікти, військові стратегії та міжнародні відносини.

Нинішня актуальність теми і наступальних операцій СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944 р. також виявляється у світлі сучасних геополітичних подій. У контексті збройних конфліктів та війн, які мають місце у різних частинах світу, вивчення подій Другої світової війни стає надзвичайно важливим для аналізу воєнної стратегії, тактики та наслідків втручання збройних сил. Порівняльний аналіз тодішніх подій з сучасними військовими конфліктами допомагає розуміти еволюцію воєнної тактики та стратегії. Відбувається пошук підходів до уникнення повторення помилок минулого та використання передового досвіду для розробки ефективних військових стратегій.

Крім того, події 1944 р. позначилися на політичній карті Європи на довгий час. Після закінчення війни почалася процес політичної реорганізації визволених країн, який мав великий вплив на подальший розвиток Європи. Розуміння цих процесів є ключовим для сучасних політиків, які стежать за динамікою політичних подій у Європі та намагаються передбачити можливі наслідки та шляхи розвитку. Таким чином, дослідження наступальних операцій СРСР 1944 р. у Центрально-Східній Європі залишається актуальним і важливим для розуміння як минулого, так і сучасності.

Мета дослідження: Проаналізувати серію десяти наступальних операцій червоної армії їхній загальний вплив на перебіг Другої світової війни в цілому так як ця серія наступальних які наслідки вони мали для Німеччини та її союзників Чому німецькому командування не вдалося втриматися на східному фронті

Завдання:

- надати теоретичну характеристику наступальних операції СРСР в центрально-східній Європі у 1944 р.;
- проаналізувати хід операцій ;
- з'ясувати наслідки наступальних операції СРСР в центрально-східній Європі у 1944 р.

Об'єкт дослідження: Проведення наступальних операцій

Предмет дослідження: наступальні операції СРСР в Центрально-Східній Європі у 1944 р.

Методи дослідження. Під час написання дипломної роботи було застосовано загальнотеоретичні методи дослідження, такі як індукція, дедукція, аналіз та синтез.

Географічні та хронологічні межі охоплюють країни Центрально-Східної Європі з лютого 1944 по грудень 1944 р.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Загальний обсяг роботи – 69 сторінок.

Аналіз літератури. [1] У праці "Окупаційний рух та антифашистський рух Опору на Луганщині" В.І. Абакумов дослідив вплив антифашистських рухів. І. Андрухів, А.Француз у своїй книзі "Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959)" намагаються дати всебічний аналіз подій та змін, які відбувалися на території сучасної Івано-Франківської області в період з 1939 по 1959 роки. Ця праця є важливим джерелом для дослідження історії Західної України в цей складний і неоднозначний період [3].

Книга «Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945», видана під редакцією Герасимова І.О. та інших у 2000 році, є масштабним проектом, присвяченим увічненню пам'яті українців, які загинули під час Другої світової війни. Це видання є одним з найважливіших національних меморіальних проєктів, спрямованих на збереження історичної пам'яті та вшанування героїзму і трагізму війни [4].

Книга «Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.)» авторства П.П. Брицького, видана в Чернівцях у 1995 році, є важливим внеском у вивчення ролі та долі України під час Другої світової війни. Це дослідження охоплює ключові події, процеси та аспекти, що стосуються участі України у війні. [5]

Стаття І. Ветрова «Фінансова політика нацистської Німеччини та держав-сателітів на окупованій території України (1939–1944 рр.)», опублікована в збірнику «Архіви окупації: 1941–1944» під редакцією Н. Маковської, є важливим внеском у дослідження економічної історії України під час нацистської окупації. Стаття розглядає аспекти фінансової політики нацистської Німеччини та її союзників щодо окупованих територій України [6].

Книга Ярослава Грицака «Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст.», видана у 2000 р., є ґрунтовним дослідженням процесу формування української нації в контексті модернізації, політичних змін та соціальних трансформацій. Це видання стало важливим внеском в українську історіографію та науковий дискурс про національне відродження [7].

Книга В.М. Грицюка «Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України», видана Інститутом історії України НАН України, є важливим дослідженням військових дій на території України під час Другої світової війни. Ця праця зосереджена на аналізі ключових військових операцій та їхньому впливі на хід війни та розвиток подій у регіоні [8].

Стаття О.А. Гурської «Діяльність Українського Центрального Комітету у Генеральній Губернії під час Другої світової війни (1941–1944 рр.)» висвітлює діяльність української організації в умовах нацистської окупації. Це дослідження допомагає зрозуміти, як діяла українська громада в складних умовах війни та окупації [9].

Стаття «Українці в поліції в дистрикті «Галичина» (Чортківський округ): німецький окупаційний режим в південних районах Тернопільщини у 1941–1944 рр.» авторства О. Клименка та С. Ткачова є важливим дослідженням ролі українців у системі влади під час нацистської окупації. Дослідження зосереджується на конкретному дистрикті "Галичина", що є частиною Тернопільщини [11].

Стаття М. Ковалю «1941-й рік і проблеми історичної пам'яті» представлена у збірнику наукових статей "Сторінки воєнної історії України", який вийшов у Києві у 2003 році. Ця стаття є важливим внеском у вивчення історії України, зокрема подій, що відбулися у 1941 році, та способів, якими ці події були сприйняті та інтерпретовані у суспільній свідомості [12].

Книга М.В. Ковалю «Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)», опублікована у Києві в 1999 році, є важливим джерелом для вивчення історії України в період Другої світової та Великої Вітчизняної війн. Давайте розглянемо основні аспекти аналізу цього джерела [13].

Стаття «Окупаційний режим в дистрикті «Галичина» авторства В. Кучера та Г. Стефанюка, яка з'явилася у збірнику «Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси», виданому у Києві у 2011 році, є важливим

джерелом для розуміння окупаційного режиму на території Галичини під час Другої світової війни [14].

Стаття Ю. Левченка «Особливості окупаційної політики щодо сільського господарства в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.» є важливим джерелом для розуміння окупаційної політики нацистської Німеччини стосовно сільського господарства на території України під час Другої світової війни [16].

Стаття Л.В. Легасової "Вдосконалення наукових засад головної експозиції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.» є частиною збірника наукових статей "Сторінки воєнної історії України", виданого Інститутом історії України НАН України у 2001 році. [18]

Дослідження Легасової Л.В., опубліковане у 2006 році, містить важливу інформацію про долі генералів – командувачів фронтів і армій, які брали участь в обороні та визволенні Києва. [20].

Статті О. Лисенка у 2003 р. аналізує добротність як вияв національної солідарності під час Другої світової війни [21]. Підкреслюється, що допомога нужденним, військовополоненим, пораненим і біженцям була широко розповсюдженою та координувалася як на офіційному, так і на неофіційному рівнях [22].

У статті «Один народ дві історії війни» О. Лисенка, опублікованого в збірнику наукових статей "Сторінки воєнної історії України" Лисенко висвітлює складність і неоднозначність українського досвіду Другої світової війни, розглядаючи різні наративи, що існували в українському суспільстві.

Підкреслюється, що для українців війна мала різні виміри, зокрема як частина Радянської армії і як учасники українського національно-визвольного руху. [23]

Джерело "Суспільна допомога жителям Прикарпаття (восени 1941 влітку 1942 рр.)" Олександра Луцького може бути дуже важливим для розуміння

соціальних аспектів життя під час другої світової війни в Україні. Аналізуючи це джерело, слід звернути увагу на декілька ключових питань: відношення окупаційної влади до населення, соціальне становище [24].

Стаття «Основні тенденції сучасної вітчизняної історіографії Другої світової війни. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси» Олександра Маруценка може відкрити важливі інсайти щодо того, як сучасні історики розуміють і аналізують події Другої світової війни, зокрема щодо ролі України в цьому конфлікті [25].

Стаття «Корсунь-Шевченківська наступальна операція в експозиції та у фондових колекціях Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років”» авторства Ярослава Пасічка є важливою для розуміння Корсунь-Шевченківської операції в історії Другої світової війни [26].

Дослідження «Окупаційна влада як чинник міжконфесійних відносин на Галичині в 1941–1944 рр.» Ігоря Поїздника має велике значення для розуміння взаємин між різними релігійними спільнотами під час окупації Галичини під час Другої світової війни [27].

Робота «Джерела до вивчення повсякдення східногалицького соціуму в роки Другої світової війни» Григорія Стефаніка та Ігоря Галайчука є важливим для розуміння повсякденного життя мешканців східної Галичини під час Другої світової війни [28].

Дослідження Галини Стефанюк висвітлюють вплив нацистської окупації на соціально-економічні відносини та систему освіти в Галичині під час Другої світової війни. [29; 30; 31; 32; 33; 34].

Книга «Друга світова війна: коротка історія» Анатолія Трубайчука, опублікована у 1995 р., може бути цінним джерелом для ознайомлення з основними подіями та аспектами Другої світової війни [37].

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСТУПАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ СРСР В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ У 1944 Р.

1.1. Історичні передумови. У 1944 р. у Центрально-Східній Європі складалася важлива ситуація, яка визначала хід подій на воєнному фронті. На той момент, нацистська Німеччина та її союзники втратили ініціативу, а їхній стан погіршився на всіх фронтах. Спільно з англо-американськими союзниками, Радянський Союз планував серйозне вторгнення, що створювало тиск на німецькі сили.

Підготовка до цих дій проводилася в контексті політичних угод між союзниками щодо майбутнього розподілу сфер впливу в Європі після війни. Крім того, у ряді країн Центрально-Східної Європи існували рухи опору, які активно допомагали радянським військам у проведенні наступальних операцій.

Стратегія Іосифа Сталіна також вплинула на цей процес. Він вже давно планував проведення наступальних операцій для послаблення німецьких сил та забезпечення впливу СРСР в регіоні після війни. Всі ці фактори дали можливість СРСР провести успішні наступальні операції у 1944 р, що відіграли важливу роль у завершенні Другої світової війни.

У 1944 р у Центрально-Східній Європі складалася складна та напружена ситуація на воєнному фронті. На той момент, нацистська Німеччина та її союзники, борючись на всіх фронтах, вже втратили ініціативу. Ряд подій, які відбулися до початку 1944 року, визначили хід подій у регіоні. По-перше, тривалий час тривала боротьба за збереження територій і стратегічних позицій, що виходила на новий етап з початком 1944 року. Німецькі сили під тиском союзників з усіх напрямків вже не могли ефективно протистояти арміям Радянського Союзу на східному фронті. По-друге, на фоні підготовки до великого вторгнення на західному фронті союзниками (Оверлорд), що ставило під загрозу німецькі позиції в Західній Європі, Радянський Союз вирішив

використати цей момент для проведення наступальних операцій на своєму фронті.

Також варто відзначити, що політичні угоди між союзниками вже велися щодо майбутнього розподілу сфер впливу в Європі після завершення війни. Це ставило певний тиск на всі сторони, включаючи СРСР, і сприяло активній военній діяльності. Також важливою передумовою для наступальних операцій СРСР була національна підтримка у багатьох країнах Центрально-Східної Європи, де існували рухи опору, які активно співпрацювали з радянськими військами [11, с. 29].

Нарешті, великий вплив на стратегію наступництва мав особистий внесок Іосифа Сталіна, який вже давно планував проведення наступальних операцій для послаблення німецьких сил та забезпечення впливу СРСР в регіоні після війни. Ці фактори разом створили сприятливі передумови для проведення успішних наступальних операцій СРСР у 1944р в Центрально-Східній Європі, які відіграли важливу роль у завершенні Другої світової війни.

У 1944 р. наступальні операції Радянського Союзу у Центрально-Східній Європі були також обумовлені важливими внутрішніми та зовнішніми факторами. Внутрішнім фактором була мобілізація ресурсів і населення Радянського Союзу, що було вкрай важливим для проведення успішної військової операції. Зокрема, було важливо забезпечити армію достатньою кількістю військової техніки, амуніції та продовольства.

Зовнішнім фактором були дипломатичні зусилля Радянського Союзу у міжнародній арені для забезпечення підтримки від союзників та здобуття позитивного міжнародного визнання. Радянський Союз активно працював над укріпленням своїх дипломатичних зв'язків та взаємодією з іншими країнами для створення коаліції, спрямованої проти нацистської Німеччини.

Також, не можна не враховувати і важливість воєнно-технічного потенціалу Радянського Союзу, який у 1944 р. був на високому рівні. Радянська армія мала значну перевагу у чисельному складі, а також доступ до передових

військових технологій, що дозволяло їй ефективно проводити наступальні операції.

Важливо також враховувати соціально-економічну ситуацію у країнах Центрально-Східної Європи, яка також впливала на хід подій. Наприклад, підтримка рухів опору в цих країнах сприяла бажанню їхнього визволення від нацистської окупації та підтримці радянських військ.

Отже, успішність наступальних операцій Радянського Союзу у Центрально-Східній Європі у 1944 р. була обумовлена комплексом внутрішніх та зовнішніх факторів, таких як мобілізація ресурсів, дипломатичні зусилля, воєнна техніка та підтримка населення.

Узгодженість і стратегічне планування між радянськими військами і їхніми союзниками також відіграли ключову роль у успішних наступальних операціях у 1944р. Велика битва на Курському вигині в 1943р вже показала, що Радянський Союз мав стратегічні здібності та ресурси для протистояння німецьким військам. Після цього радянські війська почали систематично тиснути ворога назад.

Також важливою передумовою для успішних наступальних операцій була підтримка населення визволюваних країн. Вони чекали на звільнення від нацистської окупації і вітали радянських військ з великою надією. Рухи опору у Польщі, Угорщині, Чехословаччині та інших країнах активно співпрацювали з радянськими військами, надаючи інформацію про розташування ворожих сил та допомагаючи в організації підпільних операцій.

При цьому слід зазначити, що успішні наступальні операції СРСР у 1944 р. також мали свої наслідки та наслідки для майбутнього регіону. Хоча ці операції допомогли скоротити тривалість війни та завершити нацистську окупацію у Центрально-Східній Європі, вони також викликали певні контрверсії стосовно подальшого впливу СРСР у регіоні та майбутнього розподілу впливових сфер між союзниками після війни.

1.2. Особливості наступальних операцій. Після програшу в Сталінградській битві та під час зимового наступу Червоної Армії гітлерівський режим, плануючи річну кампанію 1943р., вирішив здійснити великий наступ на радянсько-німецькому фронті, щоб повернути собі втрачену перевагу. на полі. Наступу передували зимовий і весняний наступ радянської армії. Це призвело до утворення Курської коси. Тут німці зосередили до 50 дивізій, що мали до 10 тис. гармат і мінометів, майже 2,7 тис. танків і понад 2 тис. літаків. Додатково близько 20 ділянок були підключені до флангів наступальних груп.

Процедура отримала назву «Цитадель». Під час планування операції радянські військові командири, вивчивши всі дані розвідки, передбачили, що наступ нацистів відбудеться вранці 5 липня. Війська були збільшені до повного розряду. бойова готовність

Наступ основних сил на Орловському напрямку почався о 5:30 ранку 5 липня. Гітлерівському наказу не пощастило скористатися фактором несподіванки. З боку Воронежського фронту німецькі солдати просувалися до невеликого села. Прохорівка, тут відбулася найбільша танкова битва Другої світової війни: одночасно в зустрічному бою з обох боків брали участь до 1200 танків, що рухалися самостійно, і штурмових гармат [21, с. 32].

12 липня характер конфлікту змінився. Тепер радянські солдати наступали, німецькі солдати брали участь в обороні. 5 серпня 1943 року були завойовані міста Орел і Белгород, а 25 серпня звільнено Харків. Курська битва ознаменувала завершення значного розколу в ході Другої світової війни. Гітлерівський наказ зазнав невдачі у спробах повернути втрачене стратегічне лідерство, німецькі солдати були змушені зайняти оборонну позицію. У серпні 1943р контрнаступ радянських військ набув більшого розмаху і включав загальний наступ від міста Великі Луки до Чорного моря — 8 різних фронтів просувалися по лінії фронту довжиною 2000 кілометрів. Противник був змушений йти через величезний водоспад - Дніпро. Тут німецька армія побудувала східну стіну, яку мав підтримувати останній чоловік. Героїчні зусилля дніпрян відстояти своє місто

привели до визволення радянськими військами Запоріжжя 14 жовтня, Дніпропетровська 25 жовтня, а 6 листопада столиці України Київ.

Потім Червона Армія рушила до західних кордонів країни.

Перед початком 1944 року Ставка дала вказівку радянським військовим повністю ліквідувати територію СРСР з точки зору німців і вийти на природний кордон.

Заключна частина ленінградської блокади почалася 14 січня 1944 року під керівництвом генерала Л. Говорова і генерала К. Мерецкова. Протягом тижня опір супротивника було подолано. За короткий час радянські воїни звільнили від загарбників Гатчину, Пушкін, Петродворець, Новгород, Лугу та інші міста, що призвело до відступу ворога на 220-280 кілометрів. 27 січня 1944 року 900-денний конфлікт у Ленінграді було вирішено.

Звільнення Правобережної України відбулося одночасно зі зняттям блокади Ленінграда. Наступ в ім'я ворога вели війська чотирьох Українських фронтів. Найбільша радянська військова операція 1944 р. На Правобережній Україні 10 гітлерівських дивізій потрапили в оточення під Хелмно-Шевченківським, що призвело до повного розгрому військ ворога. Цей конфлікт іноді називають «Сталінградом на Дніпрі». Основним стратегічним результатом січнево-лютневого наступу радянських воїнів став розгром опозиційних військ під Житомиром, Кіровоградом, Рівним, Луцьком, Нікополем, Кривим Рогом. Новий наступ радянських воїнів розпочався в березні 1944 р. і тривав до травня 1944 р. Його підсумком стало звільнення від фашистів Миколаєва, Одеси, Тернополя, Кам'янця-Подільського. 26 березня 1944 року радянські війська перетнули кордон СРСР з Румунією, щоб увійти в країну.

Звільнення Криму було розпочато радянськими військовими після того, як вони завоювали територію Правобережної України. У першій половині квітня 1944 року радянські війська звільнили Сімферополь і Керч, 9 травня протягом п'яти днів успішно тримали в облозі Севастополь. Нацистський режим у Криму було повністю знищено 12 травня 1944р.

У червні 1944 року відбувалися події на Карельському перешийку. У цей період «Лінія Маннергейма» була збільшена на 7 відсотків за тиждень, і Выборг був включений 20 червня. З Фінляндією було укладено таємну угоду, згідно з якою вона залишилася незалежною державою, якщо вона інтернувала 20 німецьких дивізій на своїй території, що вона й зробила. 25 серпня уряд Фінляндії звернувся до Москви з проханням почати переговори про мир. 19 вересня в Москві було досягнуто режиму припинення вогню. Фінляндія відкололася від гітлерівської партії.

Визвольній операції Білорусі сприяла операція під кодовою назвою «Багратіон». Діям чотирьох фронтів, які брали участь в операції, сприяли представники Ставки — маршали Г. К. Жуков і О. М. Василевський. Наступ, який розпочався 23 червня 1944 року, розгорнувся на великій території від Дніпра до Вісли. У ході бою радянські війська оточили і розгромили 10 дивізій противника в районах Вітебська і Бобруйська. У липні 1944 року була завойована столиця Білорусі Мінськ. Наприкінці липня територія Білорусі була повністю звільнена від загарбників.

Звільнення Прибалтики від німецьких колоністів почалося в ході бойових дій в Білорусії і остаточно було досягнуто в результаті наступу трьох Прибалтійського, Ленінградського і Прибалтійського фронтів, що відбувся в середині вересня 1944 року.

Завершення конфлікту на території СРСР також пов'язують з діями Радянського Союзу в Арктиці, в результаті чого від супротивника було звільнено Баренцове море і Мурманську область, а також північно-східні райони Норвегії.

Під час операції в Берліні, що відбулася в 1945р , масштаби конфлікту і напруги були відзначені як грандіозні. Початок операції 16 квітня 1945 року призвів до того, що радянські воїни зламали відчайдушний опір гітлерівських солдатів.

28 квітня берлінське угруповання було розділене на три частини, 30 квітня було взято Рейхстаг, а 1 травня розпочато капітуляцію всього гарнізону. 30 квітня А. Гітлер покінчив життя самогубством [15, с. 23].

1 травня 1945 року німецьке військово керівництво запропонувало, щоб початок перемир'я відбулося не з 1 травня, а з іншої дати. Над Рейхстагом був вивішений червоний прапор – символ Перемоги в боротьбі з нацистською Німеччиною. Цією нагородою були удостоєні росіянин Єгоров і грузинець Кантарія. У другій половині дня 2 травня конфлікт у Берліні було вирішено остаточною перемогою радянських солдатів.

8 травня на німецькій території Карлгорст представник німецького уряду на чолі з фельдмаршалом В. Кейтелем підписав документ про беззастережну капітуляцію. Капітуляція була санкціонована радянським урядом у складі Радянського Союзу через роль Г. Жукова як представника США, Великої Британії та Франції.

Розділ 2

НАСТУПАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ

2.1. Ленінградсько-Новгородська операція. У 1943 р. і в результаті ряду дій радянські війська прорвали блокаду противника на північно-західному напрямку. Однак їм бракувало ініціативи, необхідної для повного звільнення Ленінграда від блокади.

У другій половині 1943 р., після перемоги в Курській битві, штаб ВХК мав намір провести серію широкомасштабних стратегічних наступальних дій з метою звільнення всієї радянської території. У тому числі планувався широкомасштабний наступ на північно-західному напрямку. Цілі цієї операції, в якій брали участь війська Ленінградського, Волховського, Північно-Західного, Калінінського і Західного фронтів, полягали в розгромі північного компоненту німецької армії і звільненні Прибалтики. Частиною цього стратегічного плану стане наступ на ленінградському і волховському напрямках, які повинні були звільнити Ленінград від блокади ворога.

Розуміючи, що загальна обстановка на Східному фронті не вигідна німецьким солдатам і відбити наступний наступ радянських воїнів буде вкрай важко, командування групи армій «Північ» восени 1943 р. почало розробляти план повернення на нові оборонні позиції. На перетині Нарва і Чудське озера - Псков - Острів - Ідриця була побудована потужна прикордонна оборона, яка отримала назву «Пантера». Командування групи армій «Північ» передбачало пройти до Ленінграда в кілька етапів, починаючи з середини січня і закінчуючи весною 1944 р. Для цього в товщі оборони 18-ї армії було створено кілька проміжних смуг (лінії «Автострада», «Оредизька», «Інгерманландська», «Лузька» та ін.).

Проте продовження блокади мало велике значення для Німеччини, оскільки дозволяло попередньо стримати значні сили радянських військ і Прибалтики, прикрити підходи до Балтійського моря і її військово-морські бази,

зберегти свободу дій. німецької армії в морі та забезпечити зв'язок зі Швецією та Фінляндією.

У результаті наприкінці 1943 р. групі армій «Північ» було поставлено завдання продовжити оборону Ленінграда. Крім того, А. Гітлер вважав, що радянським солдатам не вистачає необхідних сил для широкомасштабної операції під Ленінградом, командувач 18-ю армією Г. Ліндеман запевнив його, що солдати зможуть протистояти новому радянському наступу [13, с. 21].

На початку вересня Військові ради Ленінградського і Волховського фронтів почали розробляти ідеї великого спільного наступу. Ці ідеї були представлені на зустрічах у штаб-квартирі ВНК 9 та 14 вересня.

Він був призначений для участі в двох операціях з метою розгрому оточуючих угруповань 18-ї німецької армії, а також мав можливість оточити основні сили противника і не дати їм перейти на нову оборонну позицію.

Згідно з пропозиціями Військової ради Ленінградського фронту, основний удар повинні були завдати дії 42-ї армії під Пулково, пропозиції цієї армії передбачали створення спільного фронту з опорним пунктом у Червоному Селі. Надалі, після переходу 67-ї армії в наступ, передбачалося звільнити Красногвардійськ і продовжити наступ у напрямку Луги і Кінгісеппа.

Військова рада Волховського фронту мав намір забезпечити головний удар з новгородської території в напрямку Луги, там передбачалося з'єднатися з військами Ленінградського фронту і в результаті оточити основні сили 18-го Армія. Надалі планувалась спроба здійснити наступ на Псков і Острів.

У результаті вважалося, що восени 1943 р. німецькі солдати 18-ї армії готувалися до переходу на нову оборонну позицію, Ленінградському, Волховському і Північно-Західному фронтам було наказано бути готовими в разі необхідності негайно розпочати наступальні дії з метою переслідування суперника та недопущення переслідування відходу свого суперника. Пізніше радянська влада розглядала можливість подібного розвитку подій, розробила два різних варіанти стратегії наступу. Відповідно до першої альтернативної назви

«Нева-1», радянські воїни під Ленінградом мали завчасно розвідати оборону противника, провести розвідку, а в разі його відходу негайно почати слідкування за противником. Другий варіант плану, який називався «Нева-2», передбачав можливість того, що німецькі війська все ще займуть свої позиції після конфлікту.

Наприкінці 1943 року стало очевидним, що широкомасштабна стратегія оточення дивізії армії «Північ» неможлива, радянське командування вирішило забезпечити головний гол на північно-західному напрямку в районі Ленінграда, оскільки план Ленінградський і Волховський фронти вже були розгорнуті і війська були підготовлені до його виконання. Радянське військове командування розраховувало, що зняття блокади з Ленінграда призведе до зміни напрямку Балтійського моря на користь радянських воїнів.

Штаб ВГК вирішив у майбутньому виступити з 2-м Прибалтійським фронтом поряд з Ленінградським і Волховським фронтами. Військам цього фронту було поставлено завдання розгромити опозицію в районі Невеля, потім розгорнути похід на Ідрісію і далі, перекрити основні комунікації опозиції і не допустити їх повернення на посилення 16-ї армії. Надалі планувався похід з наступу в напрямку Опочки і Себежа. Якби наступ на Ідрицькому напрямку був успішним, ще можна було б оточити всю групу армій «Північ» і завершити операцію, звільнивши Естонію та Латвію [12, с. 31].

У підсумку остаточний план радянського командування передбачав військам Волховського і Ленінградського фронтів на першій ділянці операції розгромити 18-у армію противника, на другій частині плану - активне зв'язування 16-ї армії. сил і оперативних сил резервної армії. Надалі війська трьох фронтів повинні були наступати на нарвському, псковському та ідрицькому напрямках, потім розгромити 16-у німецьку армію, оволодіти Ленінградською областю і провести другий наступ у Прибалтиці.

На початку 1944 р. німецькі солдати ще не почали повертатися на лінію «Пантера», а продовжували тримати оборону під Ленінградом у потужній

системі, яка відпрацьовувалася понад два роки. За сценарієм радянські воїни не змогли б досягти успіху без концентрації зусиль і коштів на невеликих ділянках системи оборони противника та ретельного планування операції. Оскільки на підготовку до операції воїни Ленінграда і Волхова мали понад чотири місяці, на початку 1944 р. вони мали значну перевагу над противником у живій силі та техніці.

Воїни Ленінградського фронту зайняли оборону м. Ленінграда від Фінської затоки до Неви, а також на Оранієнбаумському плацдармі (куди восени 1943 р. почала перехід Друга ударна армія) і по р. південний берег Ладозького озера від Московської Дубровки до Гонтової Липки. Перед початком другої ударної операції 42-а, 67-а армії мали 30 стрілецьких дивізій, 3 стрілецькі бригади, 4 танкові бригади і 3 укріплення, а також велику кількість артилерійських та інженерних частин загальною чисельністю 417 600 солдатів, а також 89 600 чоловік у частинах і частинах Балтійського флоту, якому було поставлено завдання забезпечити підтримку наступу воїнів фронту.

Війська Волховського фронту зайняли кордон від Гонтової Липки до Лезно, далі по річці Волхов пройшли до озера Ільмень. До початку операції 59, 8 і 54 армії мали 22 стрілецькі дивізії, 6 стрілецьких бригад, 4 танкові дивізії, 14 танкових і самодостатніх артилерійських частин, 2 укріпрайони. В операції було задіяно близько 260 тис. солдатів і офіцерів (за іншими даними 297 860 чол.).

На початку 1944 року війська 2-го фронту оволоділи кордоном від озера Ільмень до озера Нещерда. У складі 6-ї, 10-ї гвардійської, 1-ї, 3-ї ударної і 22-ї армій було 45 стрілецьких дивізій, 3 стрілецькі групи, 4 танкові групи, 1 укріпрайон, а також артилерія та інші частини. Лише 1-а ударна армія мала 54,9 тис. солдатів і офіцерів (обидві цифри збігаються з 2-ю ударною армією).

Загальна чисельність Радянської армії напередодні становила 1 252 000 чоловік (за оцінками близько 900 000 солдатів і офіцерів), 20 183 гармати і міномети, 1580 танків і САУ. Для майбутнього наступу знадобилася підтримка

13-ї (включаючи авіацію Балтійського флоту і ленінградської армії ППО), 14-ї і 15-ї повітряних армій - всього 1386 літаків, у тому числі 330 літаків далекої дії.

У прибутті штатних підрозділів на північно-західному напрямку вперше брали участь численні спецпідрозділи. Тільки в Ленінградській області діяло 13 спеціальних бригад загальною чисельністю близько 35 тис. учасників і керівників, які мали завдання «збільшувати популярність своїх повстань», «знищувати керівництво місцевої влади окупаційною системою», «захищати населення від шкоди». Перед цими учасниками ставилося завдання «розширити осередок народного опору», «зруйнувати місцеву систему зв'язку», «підвищити бойову силу».

До кінця січня війська Ленінграда і Волхова просунулися від міста на 70-100 кілометрів і звільнили основні комунікації міста з країною. Ці досягнення дозволили 27 січня оголосити всьому світу про те, що Ленінград повністю звільнений від блокади ворога, незважаючи на звільнення основної залізничної гілки, цей зв'язок все ще не був гарантований іншим регіонам. Проте через два дні блокування головної залізниці було завершено. Незважаючи на очікуваний швидкий розвиток операції, війська по обидві сторони кордону створили умови для успішного додаткового наступу.

Крім того, війська 2-го Прибалтійського фронту не досягли успіху в січні, але все ж відіграли активну роль у стримуванні головних сил 16-ї німецької армії, що сприяло успішному наступу під Ленінградом і Новгородом [15, с. 32].

Незважаючи на великі втрати німецьких частин під час кампанії 18-ї армії, вони все ж зуміли уникнути захоплення, перебігаючи з однієї проміжної позиції на іншу, і зберегли значну частину свого наступального потенціалу. Крім того, становище 18-ї армії все ще було тривожним. Втрата Краснодар призвела до розвалу всього фронту оборони Німеччини, який складався в основному з 14 дивізій, відкинутих зі сходу, північного сходу і півночі до Луги, додатково «західних» груп (приблизно 5-8 дивізій) були відправлені назад до Нарви.

В результаті оборона Луги стала важливим завданням для німецьких військових, які зосередили в цьому районі значні сили (12-ту танкову дивізію, 4 піхотні дивізії, 6 бойових груп піхотних дивізій і залишок 6 дивізій і бригад), це дало змогу зупинити наступ радянських військ. Однак, визнаючи, що довго утримувати цю лінію неможливо, командувач армією «Північ» Х. фон Кюхлер попросив дозволу відвести своїх солдатів на лінію «Пантера», але Гітлер відмовив у цьому проханні. А. Гітлер вважав за необхідне зберегти «лінію Лусака» і мати міцний фронт. Оскільки Г. фон Кюхлер вважав наказ невиконаним, його відпустили. Модель 26 була призначена новим командиром сегменту армії «Північ» [32, с. 43].

У ході Ленінградсько-Новгородської операції воїни трьох різних радянських фронтів здобули значну перемогу над німецькими 18-ю і 16-ю арміями, останні з яких були змушені відступити свої позиції приблизно в 220-280 кілометрах від Ленінграда, а також в 180 кілометрах на південь. озера Ільмень.

У січні воїни Ленінградського і Волховського фронтів, знищивши опозицію в тривалому більш ніж дворічному бою, повністю звільнили Ленінград від блокади опозиції. Продовжуючи наступ, радянські воїни змусили противника здати позиції в районі рубежу «Пантера». В результаті від супротивника були позбавлені більша частина Ленінградської і західна частина Калінінської області. Було звільнено багато міст і селищ, у тому числі Новгород, Гатчина, Чудово, Любань, Тосно, Луга, Кінгісепп, Гдов, Порхів, Стара Русса, Новоржев.

Основними причинами успіху Радянського Союзу в січні-лютому 1944 р. були наявність кваліфікованої операції, цілеспрямована концентрація ресурсів і сил, особливо на напрямі основного наступу, а також добре розвинена взаємодія між піхотою, артилерією.

Проте 18-та і 16-та німецькі армії не зазнали важких втрат і поразок. Німецькі солдати змогли уникнути оточення, а потім організовано поспішно повернулися на заздалегідь підготовлені місця, вони все ще володіли значною

бойовою потужністю. Це сприяло зупинці радянського наступу по сліду «Пантери». Спроби радянських воїнів у березні-квітні подолати міцну оборону противника не увінчалися успіхом. В результаті радянські воїни не змогли продовжити наступ і виконати покладені на штаб ВХК додаткові обов'язки - взяти під контроль Нарву, Псков, Острів і початок звільнення Естонії та Латвії. Особливе невдоволення штабу ВХК викликали дії другого відділення Балтійських військ. Командувач фронтом М. М. Попов був передислокований і вже не мав влади на фронтах [21, с. 21].

Першочерговою причиною такого розвитку подій було виснаження радянських воїнів, які до кінця лютого понад два місяці вели безперервний бій у складних погодних умовах у лісистій та болотистій місцевості. Вони відчайдушно потребували відпочинку та поповнення. Крім того, численні реорганізації та зміни сильно негативно вплинули на управління військами та взаємодію між родами військ.

Незважаючи на відсутність успішного завершального етапу наступу, перемога радянських воїнів у всій Ленінградсько-Новгородській кампанії вважалася істотною і значною.

2.2. Дніпровсько-Карпатська операція. Влітку-восени 1943 р. радянські війська оволоділи всім Лівобережжям УРСР, захопили також стратегічні плацдарми на правому березі Дніпра, що дало змогу провести додатковий наступ на Правобережній Україні.

Передбачуваний план, який було розроблено до грудня 1943 р., передбачав, що 1-й Український фронт ударом від Києва до Могилева-Подільського розгромить північне крило групи армій «Південь», решту трьох Українських фронтів оточить, і знищити лінію Нікополь-Криворіжжя ударами з трьох різних напрямків. скупчення німецьких солдатів. Проте до кінця грудня в стратегію були внесені зміни, які передбачали наступ найбільшими силами на Кіровоград, Первомайськ спільно з 1-м Українським фронтом. Війська 3-го і 4-

го Українських фронтів повинні були ударами перекинути Нікопольсько-Криворізьке угруповання німецьких військ, що сходяться на Нікополь і Нововоронцовку, наступати на Миколаїв, Одесу і звільнити все узбережжя Чорного моря. Надалі 4-й Український фронт мав брати участь у діях у Криму.

24 грудня 1943 року частина військ 1-го Українського рушила в загальному напрямку на Вінницю. З 25 по 28 грудня солдати розпочали додаткові атаки на півночі та півдні основної групи німецьких солдатів. Перші дні наступу були успішними, армії фронту наступали різними напрямками, які розходилися на захід, південний захід і південь. 4-та німецька танкова армія не змогла стримати просування радянських військ і в результаті здала свої позиції. 31 грудня 1943 року радянська армія зайняла Житомир, а 3 січня 1944 року – Новоград-Волинський, 5 січня 1944 року – Бердичів. 10-11 січня передові частини 38-ї, 40-ї і 1-ї танкових армій вийшли в район Вінниці, Жмеринки, Умані, Жашкова; ці частини мали в околицях всього 6 дивізій супротивника, німецьке угруповання все ще володіло правим берегом Дніпра в районі Канева.

Щоб відновити статус цієї ділянки фронту, генерал групи німецьких армій генерал-фельдмаршал Еге. Манштейн був змушений негайно вжити заходів. Проти 1-ї Української дивізії було виставлено 10 додаткових піхотних і 6 додаткових танкових дивізій. Перекинувши велику кількість військ у район Вінниці та Умані, німецькі солдати 11-12 січня здійснили дві контратаки. У результаті радянські воїни були змушені припинити наступ і відійти 35-50 кілометрів.

5 січня 1944 року війська 2-го Українського фронту розпочали наступ, наступали основними силами на південно-західному напрямку на Первомайськ разом зі Шполою, яка мала дві різні армії. Після дводенного просування фронту ціною великих втрат вони зуміли подолати опір німців і просунувшись на відстань понад 20 кілометрів, прикрили ворога в Кіровограді. 8 січня до Кіровограда вторглися радянські війська, але огородити ворога не вдалося через затримку стрілецьких дивізій. У наступні дні воїни 2-го Українського фронту

продовжували наступ у північно-західному напрямку, щоб з'єднатися з 1-м Українським фронтом і перервати німецьке угруповання на Канівському виступі. Однак це виявилось неможливим: 8-й механізований корпус, який мав йти в тил ворога на північно-західному напрямку, у напруженому бою майже повністю втратив танки. 4-а гвардійська і 52-а армії, що діяли в одному напрямку, просунулися на 20-40 кілометрів, але не вийшли на призначений їм рубіж. Їх зупинили три різні німецькі танкові групи, які прибули сюди. 16 січня війська фронту зайняли оборону [30, с. 42].

До середини січня 1944 року наступальні можливості 1-го і 2-го Українських фронтів були вичерпані, їх зусилля були спрямовані на відбиття жорстких атак німців. Для продовження наступу фронти поповнювалися новими солдатами, створювалася нова 6-та танкова армія 1-го Українського фронту (командувач генерал-лейтенант О. Г. Кравченко). Разом із 27-ю частиною сил 40-ї та авіаційною допомогою 2-ї повітряної армії вони створили наступальне угруповання 1-го Українського фронту. Ударне угруповання 2-го Українського фронту включало 4-у гвардійську армію, 53-ю армію, 5-у гвардійську танкову армію і мало підтримку з повітря 5-ї повітряної армії.

24 січня ударники радянського фронту почали наступати, швидко подолали оборону ворога і рушили назустріч один одному в надії замкнути німецьких солдатів. Німецька армія контратаками намагалася зупинити частини ворога. 27 січня чотири німецькі танкові дивізії перерізали головну оборону 5-ї гвардійської танкової Армії цією акцією відкрили пролом у їхній обороні. Однак, незважаючи на те, що радянські наступальні танкові дивізії продовжували наступ. 28 січня вони зіткнулися з передовими частинами 6-ї танкової армії в районі Звенигородки. Оточення Корсунь-Шевченківського роду було завершено. 11-й і 42-й армійські корпуси (10 дивізій і бригада) були поміщені в котел, який німці назвали «маленьким Сталінградом». До 3 лютого було сформовано внутрішній та зовнішній фасади вольєрів.

Командування групи армій «Південь» спробувало врятувати оточених, перекинуло танкові дивізії з інших ділянок фронту. 8 лютого радянське військове командування поставило оточеним термін капітуляції до 10 лютого, ворог відмовився. 11 лютого німецькі війська розпочали значний наступ на зовнішньому фронті оточення, вони намагалися вийти на зв'язок із силами, які проходили з їхнього боку оточення. До 17 лютого конфлікт було вичерпано. За радянськими джерелами втрати Німеччини в оточенні становили 55 тис. убитими і понад 18 тис. взятими в полон, а за німецькими даними вони вивели з оточення 35 тис. осіб, а загальна кількість загиблих і полонених склала приблизно 19 тис. осіб.

Одночасно з наступом військ правого флангу 1-го Українського фронту під керівництвом Ватутіна під Шевченковим вівся наступ у напрямку Рівного. Лісисто-заводнена місцевість, бездоріжжя створювали надзвичайно складні умови для наступальних дій у цьому районі. Незважаючи на це, 27 січня 13-а і 60-та армії почали наступ, який успішно розвивався.

1-й і 6-й гвардійські кавалерійські корпуси розташувалися в 50 кілометрах на північ від району прориву наступу, в перший день бою цей район був введений на 40-50 кілометрів вглиб території противника, суцільної оборони в цьому районі не було. Увечері 29 січня кінний корпус, пройшовши понад 100 кілометрів лісовими стежками та болотами, вирішив повернути на південний схід і опинився в тилу німецької піхоти, що обороняла Рівне. Цю територію зі східного боку оволоділи війська 13-ї армії, які в перший же день конфлікту подолали недостатню оборону супротивника. 2 лютого кінна піхота випадковою атакою захопила міста Луцьк і Рівне. Прихований маневр кавалерійських частин у тилу ворога виявився ефективним засобом ведення бою в умовах Полісся, що за допомогою партизанських загонів, що діяли в цьому районі, призвело до значної оперативної перемоги [2, с. 34].

У конфлікті за Шепетівку радянський наступ не був таким успішним, як передбачалося. Лише 11 лютого 60-та армія оволоділа Шепетівкою. До кінця дня

бійці правого флангу 1-го Українського фронту в основному впоралися зі своїми обов'язками. Під час 16-денного наступу вони пройшли лісисто-болотисту місцевість, захопили з півночі ліве крило району армії «Південь» і створили умови для атаки в тилу.

Дніпровсько-Карпатська операція вважається однією з найбільших перемог у Другій світовій війні, загальна кількість учасників становила близько 4 мільйонів з обох сторін, тривалість – 4 місяці. Це була єдина акція всіх 6 танкових дивізій радянської армії. Операція призвела до значних втрат німецьких військ. Особливо значних втрат на фронті зазнала група армій «Південь», чисельність якої скоротилася на 10 дивізій і 1 бригаду і була майже повністю знищена. Лідери обох німецьких військових організацій, фон Манштейн і фон Клейст, були позбавлені своїх посад і звільнені Гітлером. 31 березня фон Манштейна змінив Вальтер Модельль, який зупинив радянський наступ під Тернополем.

Протяжність фронту Радянської Армії склала 1400 кілометрів і просунулася на захід від вихідного положення на 250-450 кілометрів. Вони звільнили величезну за розмірами територію з населенням близько десяти мільйонів чоловік, а також важливі економічні регіони. Радянські війська вторглися на північний бар'єр СРСР, цим почався процес звільнення Румунії. Існували умови, які дозволяли звільнити всю Центральну та Південно-Східну Європу.

2.3. Одеська операція (1944) та Кримська операція (1944). План операції по Одесі був розроблений командувачем військ генералом Р.Я. Малиновського пов'язують з представником штабу ВГК маршалом А.М. Василевський. 19 березня це було санкціоновано Верховним Головнокомандувачем.

3-й Український фронт наступали військові сили 46-го (генерал В.В. Глаголев), 8-го гвардійського (генерал-полковник В.І. механізованої кавалерії (КМГ) (генерал-лейтенант І.А. Плієв) і 23-го танкового корпусів (генерал-майор

танк. Війська А.О.Ахманова) в загальному напрямку на станцію Роздільна, оминаючи на північному заході станцію Одеса, перейти до командування 14-ю армією, а 37-ма (генерал-лейтенанта М.Н.Шарохіна). йти на Тираспіль, а 6-а (генерал-лейтенант І.Т. Шлемін), 5-а - 1-а ударна (генерал-полковник В.Д. Цвєтаєв) і 28-ма (генерал-лейтенант А.А. Гречкін) армії - на Миколаїв.

Крім 17-ї повітряної армії на фронті наступ підтримували авіація і кораблі Чорноморського флоту (віце-адмірал, з 10 квітня — адмірал Ф. В. Жовтневий). Деякі частини морської піхоти брали участь в антитерористичних операціях і операціях з берегової оборони.

Завдання 3-го Українського фронту полягало в розгромі противника між Південним Бугом і Дністром. Це було здійснено в тісній взаємодії з військовими лівого крила 2-го Українського фронту, яким штаб Української армії наказав не пізніше 24-25 березня розвинути наступ на південь вздовж р. Дністер з метою прикриття с. Німецькі 7-а, 6-а та 3-тя румунська армії.

Незважаючи на значні збитки від попередніх боїв, німецька 6-та армія все ще була значною силою. Перед початком наступальної кампанії радянських воїнів ділянку від Костянтинівки до р. Дніпро-Бузька завширшки 170 км охороняли збільшені війська 6-ї німецької та 3-ї румунських армій групи армій «А» (з 5 квітня «Південна Україна», командувач генерал-фельдмаршал Е.Клейст, з 1 квітня генерал-полковник Ф.Шернер). Німецько-румунські війська в регіоні мали 16 німецьких дивізій і 4 румунські дивізії, а також 8 штурмових гармат, 2 танкові роти і близько 350 солдатів, при цьому 160 танків і САУ, 3200 гармат і мінометів. На цьому напрямку супротивник міг задіяти до 400 винищувачів 1-го авіаційного корпусу німецького 4-го повітряного флоту і 150 винищувачів румунського авіакорпусу.

Основний рубіж оборони німців і румунів розташовувався навколо річок Південний Буг і Дністер. Також споруджено укріплення на берегах малих річок Тилігул, Великий Куяльник і Малий Куяльник. Також Одеса була потужним оборонним майданчиком, там була платформа під назвою «Фортеця фюрера».

Танки і артилерійські роти розташувалися в Одесі, Березівці та Миколаєві. Піхотні полки розташовані поблизу водотоків, озер, океанів. Окремий сектор Очаківської фортеці також поповнився піхотним підрозділом. Мінні поля та загородження розташовані вздовж західного берега річки Південний Буг та навколо Одеси. У глибині дії супротивник мав річкову оборону вздовж річок Тилігул і Бол. Куяльник, Рис Куяльник, Дністер. Особливо ефективними у посиленні виявилися методи Одеси [2].

З'єднання воїнів 3-го Українського фронту і підготовка Одеської операції проходили навесні в умовах бездоріжжя, це робили навіть під дощем. Для підвищення мобільності військ, обходу вузлів опору і опорних пунктів противника, виходу в тил і оволодіння вирішальними вузлами доріг, річок і мостів до складу дивізій вводилися мобільні передові загони. склад роти кулеметників, взводу саперів на автомобілях і однієї-двох 45-мм гармат або самохідних артилерійських установок.

Наступ почався на початку березня. До середини березня радянські солдати впритул підійшли до річки Південний Буг, а 18 березня почали її переправу. Саме тут німці мали намір затримати радянських воїнів, але стрімке просування 3-го Українського фронту звело їх намір нанівець.

Увечері 26 березня правофлангові та центрівські армії розпочали штурм Південного Бугу та прорвали оборону противника з правого боку. Однак відсутність достатніх транспортних засобів і потужної ворожої артилерії вдень призвели до їх невдачі. Зусилля були перенаправлені на розширення раніше здобутих плацдармів на правому березі Південного Бугу в районі Костянтинівки та Вознесенська. Долаючи опір противника, 57-а і 37-а армії наприкінці 28 березня збільшили головну частину мосту на 45 кілометрів по фронту і від 4 до 25 кілометрів в глибину.

Поштовх був закінчений 27-28 березня, після чого почалося швидке просування на південь.

Розглянувши ефективність їхнього підходу, командувач військами фронту вирішив перепрофілювати авлерійсько-механізоване з'єднання і 23-й танковий корпус, які дислокувалися на північному сході території Нової Одеси в смузі 46-ї армії, в смугу с. 57-а і 37-а армії. Збільшена та механізована група мала перейти на правий берег Південного Бугу, а потім прямувати в напрямку станції Роздільна, це мав зробити 23-й танковий корпус.

У перший день операції лівофлангові армії і морська піхота почали наступ на Миколаїв. Відзначені дії десантників 384-го окремого полку морської піхоти та 1-го району посиленого захисту 28-ї армії. Увечері 26 березня підрозділ чисельністю 67 осіб під керівництвом старшого лейтенанта К.Ф. Ольшанський на 7 човнах з рибою вийшов із села Жовтневе, пройшовши 15 кілометрів річкою Бузьким, о 5 годині ранку 16 серпня причалив до Миколаївської гавані. Протягом двох днів десантники відбили 18 наступальних атак, кількість убитих ворогів досягла 700 осіб. Проте самі десантники втратили 55 осіб. Ціною свого життя вони сприяли звільненню Миколаєва.

Частина 61-ї гвардійської та 24-ї стрілецької дивізій 6-ї армії, а також 130-а стрілецька дивізія 5-ї ударної армії брали участь у нічному форсуванні Інгулу 28 березня. Крім того, всі вони прорвалися до Миколаєва. Крім того, у наступі на місто з півдня брали участь частини 28-ї армії, які допомагали десантникам. Колективними зусиллями 6-го, 5-го ударних і допомоги 28-ї армії, як зазначено в донесенні Генерального штабу в штаб ВГК, радянські війська 28 березня звільнили місто Миколаїв, про що говорилося в загальному донесенні до радянський посол [22, с. 24].

У контексті командування 16-ї армії нічого не залишалось, як розпочати повернення. Тим часом радянська армія на початку квітня захопила позиції Роздільної, потім був звільнений Очаків. Сили ворога були оточені.

Противник розділився на дві окремі групи. Під натиском 37-го, 57-го і 23-го танкових корпусів до Тирасполя поверталися два окремі армійські корпуси 6-ї німецької армії (9 дивізій і 2 штурмові групи 37-го, 57-го і 23-го танкових

корпусів). Інші організації та частини супротивника (10 німецьких, 2 румунські дивізії, 2 танкові батальйони і 2 штурмові бригади) прикривали воїни 3-го Українського фронту з півночі і північного заходу, потім ці сили були спрямовані на Одесу. 5 квітня війська кінно-механізованого угруповання вийшли до Страсбурга (Кучурган), що створило потенційну загрозу оточення угруповання німецьких військ.

Щоб не допустити відходу противника до Дністра, війська фронту перекинули механізовану кінну групу з району Роздільної на південний схід. Її частини займають Біляївку та Маяк, а 7 квітня вийдуть до Дністровського лиману, що підвищить небезпеку оточення одеського угруповання німецьких військ. У цей час 8-а гвардійська і 6-а армії обходили Одесу з північного заходу, крім того, 5-а ударна армія наступала на місто вздовж узбережжя Чорного моря.

Одесу прикривала лише кілька додаткових дивізій німецької 6-ї армії. Вранці 6 квітня вони спробували обійти Роздільну до Тирасполя. Удар противника обрушився на частини 82-го стрілецького корпусу 37-ї армії, яким не вистачило часу для створення міцної оборони. Противнику вдалося обійти бойовий порядок корпусу, потім вони форсували річку Кучурган в районі Наксії, Англинівки і з'єдналися зі своїми військовими, розташованими на північний захід від Роздільної.

Залучивши додаткові ресурси, командувач 37-ї армії почав наступ на супротивника, який здолав. 7 квітня вона була перекинута в південні та східні райони Роздільної. Того дня ще тривав наступ 57-ї армії, дистанцію проходження збільшили з 8 до 15 кілометрів. Проте частина вояків ворога змогла втекти за Дністер.

Увечері 9 квітня 16-а гвардійська, 88-ма, 320-та і 416-та стрілецькі дивізії 5-ї ударної армії оволоділи станціями Сортувальна, Кияльник, Пересип і увірвалися в північну частину Одеси. У наступі під Одесою на північному заході брали участь 8-а гвардійська і 6-та армії, що входили до складу регулярної армії.

Противник мав єдиний варіант втечі на території Овідіополя, що призвело до عبور річки Дністер. У цьому напрямку він почав скорочувати свій тил і війська. Частина військ намагалася пройти до пунктів переправи через Дністер в районі Біляївки. Радянська авіація атакувала опозицію на витісняючих колонах. 262-й нічний бомбардувальний дивізіон і 244-й бомбардувальний дивізіон знищили ворожі судна в гавані. У пониззі Дністра 9-й авіаційний корпус генерал-майора О. В. Толстикова завдавав ураження транспорту і засобам постачання противника. Німецьке військове командування намагалось перекинути частину особового складу та засобів до Одеси морським шляхом. Проте кораблі та авіація противника були пронизані авіацією фронту та Чорноморського флоту, ці кораблі були оснащені торпедами та підводними човнами, які діяли на їхніх комунікаціях. Вони спільно потопили понад 30 суден супротивника.

Увечері 9 квітня радянські війська звільнили північну частину Одеси. До кінця 10 квітня була захоплена вся Одеса. Значну допомогу радянським воїнам у звільненні міста надали партизани і підпільники, які вийшли з катакомб і укриттів. Вони надали допомогу в очищенні міста від ворога, запобігли будь-яким заздалегідь спланованим вибухам у гавані, пристанях, будівлях і складах. Увечері 10 квітня партизани атакували противника з тилу. Дивізія армії Куяльницького на чолі з Л. Ф. Горбелем знищила підричник супротивника, який мав підірвати дамбу річки Хаджибеїв і затопити Пересип, що дозволило б радянським воїнам вийти до міста [31, с. 42].

Як наслідок, воїни 3-го Українського фронту спільно з 2-м Українським фронтом завдали значної поразки 6-й німецькій і 3-й румунській арміям. Загибель німецько-румунських солдатів склала понад 27 тис. солдатів і офіцерів, загинуло, плюс 11 тис. потрапило в полон, втрати артилерії німецької армії – понад 952, втрати румунської армії – понад 443, 95 запасів з продовольством і боєприпаси знищено.

Пройшовши 180 кілометрів, радянські війська звільнили Миколаївську та Одеську області, оволоділи значною частиною Молдови. Створювалися умови

для додаткової діяльності в Молдові, просувалися також до Румунії та на Балкани. Чорноморський флот отримав можливість перекинути легкі сили флоту і авіації в північну частину Чорноморського басейну, це створило б загрозу ізоляції від моря супротивника, який вже був блокований радянськими воїнами на землі. Також було звільнено Миколаївську та Одеську області УРСР, а також значну частину Молдови. Втрати фронту в боях з 20 квітня по 10 травня склали 32 633 особи, з них 6 882 вважалися безповоротними.

Вийшовши на плацдарми на правому березі Дністра, війська 3-го Українського фронту сприяли наступу, який мав завершити звільнення Молдови і перенесення військових дій на територію Румунії та на Балкани.

Радянські воїни, які брали участь в Одеській операції, продемонстрували приклади витримки і вищих військових здібностей. Багато частин і груп 3-го Українського фронту, які брали участь у найжорсткіших бойових діях, були визнані Радянським Союзом і за це отримали накази. Ці частини та групи мали назви Одеська, Миколаївська, Роздільна та Очаківська.

Крім того, важливо визнати, що 3-й Український фронт так і не досяг своєї мети вийти на румунський кордон. Противнику вдалося перекинути частину сил німецької 6-ї та 3-ї румунських армій на правий берег Дністра, вони також чинили серйозний опір на цій ділянці.

У результаті Мелітопольської (26 вересня – 5 листопада 1943 р.) та Керченсько-Ельтігенської десантних операцій (31 жовтня – 11 листопада 1943 р.) радянські воїни успішно прорвали укріплення Перекопського валу на Перекопському перешийку, зайняли р. плацдарми на південному боці Сиваша, і відразу зазнали невдачі в Керченському Криму - не вистачило сил для їх підтримки. Значний контингент німецьких солдат все ще зберігав свою присутність на півострові, вони спиралися на глибоку оборонну тактику. На Перекопському перешийку і в протистоянні з плацдармом у Сиваші оборона мала три смуги, а на Керченському півострові — чотири [4].

Ставка Ставки Верховного Головнокомандування (ВГК) вважала Крим значним районом зі значною стратегічною роллю, а його звільнення має першорядне значення для повернення головної бази Чорноморського флоту до Севастополя, що мало б значний вплив. вплив на можливість базування кораблів і ведення бойових дій на морі. Крім того, Крим оточував стратегічний фланг Балкан, німецьким військам було спрощено важливий морський шлях, і вони мали досягти західного узбережжя Чорного моря через чорноморські протоки. У результаті німецький уряд також надавав великого військового та політичного значення володінню Кримом, що, на їхню думку, було однією з причин збереження підтримки Туреччини та її союзників на Балканах. У результаті військове командування 17-ї армії отримало доручення гарнізонувати острів до кінця. Незважаючи на це, німецька армія розробила комплексну стратегію їх повернення, яка отримала назву «Адлерська операція» [4].

У рамках Нижньодніпровської наступальної операції радянські воїни оточили 17-у німецьку армію в Криму, вони також зайняли важливу позицію на південному березі Сиваша. Крім того, війська Окремої Приморської армії в ході Керченсько-Ельтигенської десантної операції взяли під свій контроль плацдарм на території Керчі. Керівник Вермахту найвищого рангу вважав, що в умовах сухопутної блокади утримання Криму з військової точки зору є нереальним. Однак Гітлер наказав охороняти Крим до останньої можливості, він вважав, що відхід з півострова призведе до переселення Румунії та Болгарії, щоб уникнути нацистської партії.

На початку 1944 року німецька армія поповнилася двома дивізіями: в кінці січня 1944 року водним шляхом на півострів була перекинута 73-я піхотна дивізія, а на початку березня 1944 року була звільнена 111-та піхотна дивізія. До квітня армія мала 12 окремих дивізій: 5 німецьких і 7 румунських, 2 штурмові гармати з пов'язаними з ними мінометами, а також додаткову кількість понад 195 000 особового складу, приблизно 3600 гармат і мінометів і 215 танків і штурмових гармат. Її підтримували 148 літаків.

Радянський режим поставив завдання розгромити угруповання противника на Кримському півострові і звільнити півострів для військ 4-го Українського фронту (під командуванням генерала Ф.І. Толбухіна), до складу якого входили 2-а гвардійська і 51-ша армії, 19-й танковий корпус, 16-й і 78-й посилені райони, підтримку з повітря надавали ВПС Чорноморського флоту, Окрема Приморська армія (армія Грасимова А.І. Єрмоєнка, діям сприяла авіація 4-ї повітряної армії, ЧФ (командувач адмірал Ф.С. Жовтневий), яка мала підтримку з боку Азовської військової флотилії (командувач контр-адмірал С. Г. Горшков), ця флотилія підтримувала війська Окремої Приморської армії.[4]

Діям військ 4-го Українського округу та Окремого військового моря сприяв представник Ставки Верховного Маршала К.Є. Військовий послужний список Ворошилова налічує ряд знакових подій, одним з яких є начальник Генерального штабу Червоної Армії О.М.Василевський.

Підготовка до Кримської наступальної кампанії почалася в лютому 1944 р. 6 лютого начальник Генерального штабу О. М. Василевський і військова рада 4-го Українського фронту виклали свої міркування щодо Кримської операції, яка мала початися 18 лютого. -19.

Однак надалі дата початку операції неодноразово переноситься. У результаті 18 лютого маршал О. М. Василевський, виконуючи вказівки штабу ВГХК, наказав генералу армії Ф. І. Толбухіну розпочати Кримську операцію, слідуючи тому, щоб все узбережжя Дніпра, включаючи Херсон, було звільнено противником. Незважаючи на це, подальші інструкції штабу вказували розпочати операцію не пізніше 1 березня, незалежно від того, наскільки просунута операція по звільненню Правобережного Дніпра від супротивника. А. М. Василевського було направлено в штаб доповісти, що через погоду Кримська кампанія може бути розпочата тільки між 15 і 20 березня. Штаб погодився з наміченим терміном, але 16 березня фронт отримав новий наказ про те, що Крим операція почнеться після того, як війська лівого крила 3-го Українського фронту оволодіють територією м. Миколаєва, а потім просунуться до Одеси. Однак

навіть після взяття Миколаєва можливість фронту розпочати операцію 8 квітня 1944 року була пов'язана з відсутністю належної погоди.

Весь хід 4-ї Української війни передбачалося мати глибину до 170 кілометрів. тривалістю 10-12 днів із типовою щоденною дистанцією подорожі 12-15 кілометрів. Частота атак 19-го танку оцінювалася в 30-35 кілометрів на добу.[4]

Якщо в 1941-1942 роках німецьким військам знадобилося 250 днів, щоб взяти під свій контроль Севастополь, який героїчно захищався; У 1944р лише 35 днів знадобилося радянським військам, щоб подолати укріплення в Криму і оволодіти більшою частиною півострова у ворога.

Вже 15 травня 1944 року до штабу 4-го Українського фронту почали надходити відомості про бойові виступи, що проводилися у військових організаціях і організаціях з кінцевою метою розгрому угруповання німецьких солдатів у Криму.

Кримська операція завершилася повним провалом 17-ї армії Вермахту з безповоротними втратами понад 100 тис. чоловік (з них 61 580 полоненими). До цього слід додати значну шкоду військам противника під час морської втечі, під час якої була фактично знищена румунська Чорноморська флотилія, яка втратила більшу частину своїх коштів. У результаті загальні втрати німецько-румунських військ безповортні оцінюються в 140 тис. солдатів і офіцерів. У 2020р задокументовано 111 587 загиблих і полонених німецько-румунських солдатів разом із втратою їх техніки: 299 танків і штурмових гармат, 3079 гармат, 578 літаків, 7036 автомашин. Орієнтовні втрати флоту противника - 69 одиниць транспорту, 56 одиниць швидкохідних барж, 2 одиниці корабельного дозору, 2 канонерські човни, 3 мінно-дозорні загони, 27 катерів, 32 інших судна.

Під час Кримської кампанії радянські військові та флот загинули 17 754 людини, а під час битви при Ель-Кані — 67 065 осіб, в останній з яких було втрачено 171 танк і САУ, 521 одиницю зброї та мінометів і 179 літаків. Загинули метро Л-6, 2 торпедних катера, тральщик, 2 тендери і десантне судно [17].

Перемога в Криму дала країні значний економічний підйом. Загалом територія була звільнена, вона займала площу приблизно 26 тис. км². За 3 роки окупації німецько-фашистські загарбники завдали великої шкоди населенню Криму: було закрито понад 300 підприємств, винищено більшість поголів'я худоби, спустошено міста та курорти – Севастополь, Керч, Феодосія, Євпаторія. особливо постраждали. У результаті на момент звільнення в місті залишилося 3 тис. севастопольців із 109 тис. мешканців, які перебували в місті напередодні конфлікту. Лише 6% житлового фонду змогли пройти через місто.

Оглядаючи хід і оцінюючи результати Кримської операції, стає очевидним, що успішне завершення операції було зумовлено розумним вибором головних ударів Радянським Союзом, організованою взаємодією різних військових напрямків, авіації і флоту, рішучого розчленування і розгрому головних сил противника (Сіванський напрямок), оволодіння основними прийомами оборони (Перефразовський напрямок) і розгрому головних сил противника (Абжанський напрямок). заповнити посади в стислі терміни (севастопольський штурм). Для посилення наступу ефективно застосовувалися мобільні групи (модернізовані частини) армій. Вони швидко проривали оперативну оборону противника, не даючи відступаючим закріпитися на проміжному шляху та в районах оборони, що підвищувало ймовірність їх наступу.

За доблесні дії та героїчні подвиги 160 частин і частин віддано до честі Євпаторії, Керчі, Перекопу, Севастополя, Сиви, Сімферополя, Феодосії та Ялти. Для виконання завдання було віддано 56 одиниць, включаючи кораблі та частини. 238 воїнів удостоєні звання Героїв Радянського Союзу, тисячі учасників конфлікту за Крим відзначені орденами та подяками.

У результаті Кримської кампанії було знищено останній значний плацдарм противника, який загрожував тилу кордонів на Правобережній Україні. Протягом п'яти днів було звільнено основну базу Чорноморського флоту Севастополь і створено сприятливі умови для більш масштабного наступу на Балканах. [18]

2.4. Выборзько-Петрозаводська операція. 10 червня розпочався процес виборів. Наступ на Карельському перешийку почала 21-а (командувач 16-ю армією Д. Н. Гусєв), а 11 червня — 23-я армія Ленінградського фронту (на чолі з А. І. Черепановим). Перед початком наступу в їх склад входило 15 стрілецьких дивізій і 10 танкових і самодостатніх артилерійських полків. У 21-й армії, яка несе найбільше навантаження, на Карельському перешийку було зосереджено 70% усіх сил і засобів фронту. Крім того, більшість цих ініціатив і коштів були спрямовані на успішне проходження армією ділянки фронту протяжністю 12,5 км. Значна роль у проведенні навчань наступу належала відділу морської артилерії та авіації Червоного Прапора.

Протягом 11 днів передові частини прорвали три основні рубежі оборони противника. 20 червня вони штурмували Выборг, який розташований поблизу озер Вуоксинської водної системи. Потім вони вийшли на основну лінію оборони, яка проходила паралельно озерам системи, що й було метою Выборзької операції.

Фронт відповідав за продовження наступу, головні сили повинні були оволодіти рубежем Іматра, Лаппеєнранта і Війройокі, а також частиною сил вийти на Кексгольм (Приозерськ), Елісенваара і відколоти Карельський перешийок від ворог.

Фінська армія, усвідомлюючи майбутню загрозу, швидко мобілізувала ресурси з внутрішніх районів країни та перекинула війська на Ленінградський фронт у Південну Карелію. До середини липня три чверті всієї фінської армії було розташовано на Карельському перешийку. Фінські солдати взяли на себе контроль над стежкою, яка перетинала водні перешкоди з типовою шириною від 300 метрів до 3 кілометрів. Опір наступаючим військам посилювався. За 10 місяців липня війська 21-ї армії пройшли 10-12 кілометрів. У цей момент війська 23-ї армії знищили плацдарми противника на правому березі річки Вуокса. 59-а армія, яка 4-6 липня перекинулася на Карельський перешийок з району Чудського озера, брала участь в захопленні найбільших островів Выборзької

затоки. Щоб уникнути невиправданих втрат, штаб доручив Ленінградському фронту обороняти позиції до досягнення наміченого рубежу.

21 червня 32-й (генерал-лейтенант) Гореленко) для участі у Другій світовій війні під командуванням генералісимуса Українські військові (під командуванням Івана Крутикова, який також був у складі Карельського фронту) розпочали похід зайняти перешийок між Онезьким і Ладозьким озерами в рамках Свірсько-Петрозаводської операції. В обороні своєї території перед ними брали участь 14-та піхотна дивізія, 2-й армійський корпус і олонецькі загони фінських солдатів (всього 5 піхотних дивізій і 4 бригади). Під час розкладання свого колективу на річці Свір і на петрозаводській ділянці фронту фінське військове командування скоротило лінію оборони фронту, початок процесу поклали 20 червня і відхід військ з плацдарму на річці Свір а також інші сфери. 21 червня, після серії більш ніж 3-годинних інтенсивних артилерійських навчань, 7-а армія почала наступ на рубежах Харівщина, Лодейне поле та озеро Охтала. За першу добу її удари за підтримки потужних ударів авіації форсували річку Свір, прорвали основну лінію оборони противника на 12-кілометровому фронті й просунулися на глибину 5-6 кілометрів. У цей день на Медвеж'єгорському напрямку 32-а армія здолала опір ар'єргардів противника на всьому 70-кілометровому рубежі наступу і просунулася на відстань 14-16 кілометрів. Пізніше передові частини за підтримки десантів Ладозької і Онезької флотилій 25 червня звільнили Олонець, а 28 червня - Петрозаводськ. До 10 липня 7-а армія вийшла на територію Лоймоло і зайняла місто Піткяранта, 32-а армія 21 липня вийшла на кордон з Фінляндією на території Куолісма. 9 серпня на рубежі Куолісма, східніше Лоймоло, Піткяранта, війська Карельського фронту зайняли оборону.

В результаті Виборзько-Петрозаводської операції війська Ленінградського і Карельського фронтів спільно з Червонопрапорним Балтійським флотом, Ладозькою і Онезькою флотиліями прорвали багатосмугову, високопосилену оборону противника, що викликало його значних втрат у живій силі та техніці і,

дійшовши до Карелії, а між Ладозьким і Онезьким озерами - 200-250 км, звільнив Выборг і столицю Карело-Фінської РСР - Петрозаводськ. За час конфлікту безповоротні втрати радянських воїнів склали 23 674 особи, а загальні втрати воїнів – 72 701 особу. Радянські воїни викорінили більшу частину території ворога в Карелії, чим ліквідували загрозу Ленінграду з півночі і північного сходу, вони також витіснили солдатів, що залишилися, до Фінляндії, що створило умови для більшого переміщення Фінляндії з конфлікту з Німеччиною.

Втрата фінських солдатів на Карельському перешийку і в Південній Карелії призвела до зміни обстановки на всій північній ділянці радянсько-німецького фронту, що сприяло розгортанню нової стратегії наступу Червоної Армії у вересні-жовтні. 1944 у Прибалтиці та Півн.

Внаслідок розгрому фінських військ Балтійський флот отримав свободу діяти у всій східній частині Фінської затоки, а також можливість створити базу на островах Выборзької затоки та островах Бьорка.

Розвал військової групи в Карелії був ефективною демонстрацією досвіду радянської армії; це посилювалося в ході Другої світової війни, яка призвела до розгрому супротивника в особливо важких ситуаціях. Якщо під час радянсько-фінської війни 1939-1940 рр. для подолання оборони противника на Карельському перешийку і взяття Выборга знадобилося 3,5 місяці, то в червні 1944 р. початковий успіх більш потужної оборони і взяття сильно укріпленого Выборга завершився трохи більше ніж за 11 днів.

2.5. Білоруська операція (1944). У ході цього широкомасштабного наступу було завойовано територію Білорусі, східної Польщі та частину Прибалтики, майже повністю вибито з колії угруповання німецьких армій «Центр», у цьому регіоні відбувся великий опір. Вермахт мав значні втрати в особовому складі, частково через те, що А. Гітлер неодноразово відмовлявся повернутися, звертаючи увагу на пропозиції своїх генералів [5]. Німеччина більше не матиме можливості покрити ці збитки пізніше.

Успіх операції був набагато більшим, ніж очікували радянські військові [8]. В результаті двомісячного наступу північні райони Білорусі були повністю оточені, а частина країн Балтії була захоплена. Східні райони Польщі були колонізовані німецьким рейхом. Загалом по фронту довжиною 1100 кілометрів було здійснено наступ на глибину 600 кілометрів. Крім того, операція поставила під загрозу безпеку групи армій «Північ» у Балтійському регіоні; ретельно продумана лінія, лінія «Пантери» була обійдена. Згодом ця правда значно допомогла Балтійській кампанії. Крім того, через захоплення двох великих плацдармів через Віслу під Варшавою — Магнушевського і Пулавського (а також Сандомирського плацдарму, захопленого 1-м Українським фронтом під час Львівсько-Сандомирської операції), частина Вісло-Одерської операції було створено. У січні 1945 року з Магнушевського і Пулавського плацдармів почався перший наступ білоруських військових, які зупинилися саме на Одері.

З військової точки зору конфлікт у Білорусі призвів до значного розпаду німецької армії. В офіційній військовій історії Другої світової війни Німеччини операція «Багратіон» вважається найбільшою невдачею в історії Німеччини (навіть у верденській м'ясорубці Першої світової війни німецька армія мала менші втрати [6]). Загальноновизнано, що конфлікт у Білорусі є найбільшою втратою німецьких військових у Другій світовій війні [40]. Операція «Багратіон» вважається тріумфом радянської теорії військового мистецтва через продуману наступальну стратегію всіх фронтів і розпочату влітку 1944 року дезінформаційну кампанію проти ворога. Ця кампанія мала на меті дезінформувати війська ворога про позицію генерала.

У масштабах радянсько-німецького фронту операція «Багратіон» стала найбільшою в довгому ряду наступальних сценаріїв. Це залучило німецькі кошти, що негативно вплинуло на здатність противника протистояти іншим сценаріям наступу в Європі та на просування союзників у Європі. Наприклад, до Шяуляя з Дністра була перекинута дивізія «Велика Німеччина», яка, відповідно, не мала можливості брати участь в обговоренні Яско-Кишинівської стратегії.

Дивізії Германа Герінга було доручено залишити свої позиції поблизу Флоренції в Італії в середині липня, потім було розпочато дії на Віслі, Флоренцію було звільнено в середині серпня, коли підрозділам Герінга не вдалося успішно штурмувати Магнушевський плацдарм.

2.6. Львівсько-Сандомирська операція. До початку процедури лінія фронту проходила на захід від Ковеля, Тернополя та Коломиї. Південні регіони Польщі (включно з Сілезьким промисловим районом) мали важливе економічне та стратегічне значення, тому німецька армія намагалася запобігти вторгненню радянської армії на західну частину України та запобігти входу радянської армії на південь Польщі. регіони. Німецьке командування продовжувало зміцнювати й удосконалювати свою оборону, створивши на цій ділянці три оборонні смуги, до яких перед початком операції були повністю готові лише дві, що утворювало смугу тактичної оборони.

Перед початком операції радянський полководець успішно створив найбільше в історії фронтове з'єднання. Командування 1-го Українського фронту вирішило провести два виступи: для знищення групи армій «Північна Україна» було обрано Львівський і Рава-Руський напрямки, знищено оточення групи в районі Бродів. Процедура проходила паралельно з білоруською, і взаємодія між фронтами також була значною.

У результаті Львівсько-Сандомирської операції радянські воїни завершили звільнення німецької території від радянської окупації в 1941р. У ході конфлікту стратегічна мета подолання угруповання армій «Північна Україна» була виконана не тільки силами, 1-го Українського фронту [27], а й лівофлангові частини 1-го Білоруського фронту. Зокрема, 69-та армія швидко переправила Люблін на фронт і першою вийшла до Вісли раніше, ніж сюди прийшли інші частини 1-го Українського фронту. Це розділило частину німецьких військових колективу «Північна Україна». Результатом цих дій стала значна військова перевага радянських військ над групою армій «Північна Україна». 32 німецькі

дивізії (включно з дивізією українських учасників СС «Галичина») втратили від 50 до 70 відсотків своїх вояків, а 8 дивізій були повністю знищені. Із втратою Західної України весь східний німецький фронт був розділений надвоє. Тепер зв'язок між північною та південною німецькими спільнотами можна було здійснити лише заплутаним шляхом через Чехословаччину та Угорщину, що обмежило б можливості маневрування ресурсами. Знищення Вісли та створення великого Сандомирського плацдарму мали значення для подальшого наступу радянських військ на Сілезькому напрямку.

Перед тим, як залишити територію Західної України, німецькі солдати передали частину своєї зброї частинам Української повстанської армії, які діяли в регіоні. УПА ще кілька років продовжувала боротися з радянською владою в регіоні. Для боротьби з УПА та розпорошеними угорськими та німецькими вояками радянська влада залучила значну кількість спецпідрозділів. Радянський режим застосовував жорстокі методи, які передбачали відправку вояків УПА та їхніх принципів до Сибіру.

Через стрімке просування Червоної армії на Львів, відступаючі солдати вермахту не змогли знищити багато історичних пам'яток міста, ці пам'ятники були споруджені ними.

З точки зору військового мистецтва Львівсько-Сандомирська операція має значний розмах, різноманітність сценаріїв конфлікту та широке застосування різних форм оперативної тактики.

2.7. Яссько-Кишинівська операція та Румунська операція. Радянський режим припускав, що румунські солдати, які переважно були розташовані на флангах, матимуть нижчий ступінь бойової готовності, ніж німецькі солдати. У підсумку серію потужних ударів було вирішено провести по флангах на двох дальніх ділянках. 2-й Український фронт брав участь у наступі з північно-західного боку Ясс, 3-й Український фронт брав участь у наступі з південного боку Бендер (Суворовська гора). Крім того, вони повинні були вселити ворогу в

переконавання, що головний голп мав відбутися на найвигіднішому напрямку Кишинева. Для цього були розроблені та застосовані спеціальні засоби оперативного прикриття. Розвиваючи наступ на ділянку Хуші-Васлуй-Фельчіу, фронти мали оточити, а потім знищити основні сили групи армій «Південна Україна», після чого швидко просунутися до Румунії. Чорноморський флот повинен був забезпечувати вогневу міць прибережного району 3-го Українського фронту, дезорганізувати берегову лінію Німеччини та Румунії, знищувати кораблі противника, виконувати авіаційні дії по морським об'єктам Констанца і Сулін.

Значний вплив на хід війни на Балканах мала Ясько-Кишинівська операція. За цей час постраждали основні сили групи армій «Південна Україна», з конфлікту була виведена Румунія, звільнено Молдавську РСР та Ізмаїльську територію УРСР. Незважаючи на те, що до кінця серпня більша частина Румунії все ще контролювалася німцями та іншими пронацистськими силами в Румунії, ці сили вже не були здатні сформувати ефективні оборонні лінії в країні. 31 серпня вояки 2-го Українського округу оволоділи Бухарестом, заселеним румунськими повстанцями. Конфлікт у Румунії було вирішено до кінця жовтня 1944 (див. Бухарестсько-Арадська операція). 12 вересня 1944 року Радянський уряд визнав перемир'я з Румунією, що представляло в Москві союзників — СРСР, Англію та США.

Ясько-Кишинівська операція задокументувала історію артилерійської техніки як «Ясько-Кишинівські тростини». Він характеризувався виділенням основних напрямків наступу фронтів, їх швидким темпом, швидким оточенням і ліквідацією великого угруповання противника в Прибалтиці, а також тісним з'єднанням усіх родів військ. За результатами операції встановлено, що 126 з'єднанням і частинам присвоєно почесні назви Кишинівських, Яських, Ізмаїльських, Фокшанських, Римницьких, Констанцьких та інших. За час конфлікту радянська армія втратила 12,5 тис. осіб, німецька та румунська армії

втратили 18 дивізій. У полон потрапило 208 600 німецьких і румунських солдатів і чиновників.

Відразу після завершення Ясько-Кишинівської операції наступного року відбулася відбудова економіки Молдови, на яку з бюджету СРСР було виділено 448 мільйонів доларів. Це вважалося початком післявоєнного відновлення економіки Молдови. Тривали соціалістичні перетворення, розпочаті в 1940 р. і перервані румунським вторгненням. До 19 вересня 1944 року частини Червоної Армії за сприяння населення відновили залізничне сполучення та пішохідні мости через Дністер. переповнений відступаючими німецько-румунськими солдатами. Відновлювалася промисловість. У 1944-1945 рр. до Молдови було вивезено активи 22 великих компаній. Було відбудовано 226 колгоспів лівобережних районів і 60 радгоспів. Від Росії селяни отримували передусім позики на насіння, худобу, коней та ін. Проте наслідки війни та посухи збереглися; залишилася недоторканою система обов'язкових державних хлібозаготівель. Це призвело до значного зростання смертності та різкого зменшення чисельності населення.

Найважливішу допомогу Молдові надала Червона армія: вона поповнила лави країни добровольцями. Після успішного завершення Ясько-Кишинівської операції на фронт було направлено 256,8 тис. жителів країни. Значними були також зусилля молдавських компаній щодо постачання військових.

Розгром німецької армії в Ясько-Кишинівській операції і перемога серпневого повстання в Румунії сприяли подальшому просуванню радянської армії на південно-західному стратегічному напрямку. Суцільний фронт німецьких солдатів був розбитий на велику відстань, ворожі солдати потім відступали в різних напрямках: частина німецьких солдат намагалася з конфліктом потрапити до Болгарії та Югославії, а інша – до Карпат. Був розтягнутий великий оперативний район; Червона Армія, у свою чергу, прагнула скористатися цією унікальною можливістю.

Значне зростання антифашистського патріотизму було задокументовано в Румунії. На відміну від очікувань кількох радянських лідерів, генерал румунської армії вважав, що вихід армії з конфлікту для Німеччини був позитивним і що перехід до радянських військ був вигідним, протидія німецьких офіцерів призвела до дезертирства та втечі інших. У місці розташування німецьких військ були випадки власних спроб самогубства. І навпаки, румунські військовослужбовці брали участь у цій ініціативі самостійно та надавали радянським солдатам велику допомогу. Однак оточення короля та найвище військово керівництво румунської армії прагнули уникнути активної участі в операціях німців, натомість мали намір забезпечити військовим мирний вихід з Румунії. Крім того, новий румунський уряд Костянтина Сенетеску намагався переконати західних союзників відправити американських і британських солдатів до Бухареста.

26 серпня болгарський уряд поспішно оголосив про повний нейтралітет, що виключає участь болгарських солдатів у конфлікті з Гітлером. 29 серпня через невдачі військових в Угорщині сталася урядова криза, що призвело до словацького національного повстання в Словаччині.

Військова обстановка була така: південне крило німецької групи армій «Південна Україна» припинило своє існування, її залишки були розпорошені до Болгарії, на північному крилі армія налічувала не більше 6 дивізій, частина з яких вже була зазнали негативних наслідків і 300 літаків. У Трансільванії було 8 угорських дивізій і бригад, а також 30 фронтових батальйонів. Ще вісім угорських дивізій і рот були безпосередньо задіяні в Угорщині (з них було розпочато формування 2-ї угорської армії), частина армії могла бути перекинута до Румунії через центральні Карпати, де дислокувалася 1-ша угорська армія. З груп солдат під назвою «F» і «E», які діють у Греції та на Балканах, німецькі військові могли перекинути кілька німецьких дивізій до Румунії (це було додатково, оскільки для початку процесу потрібен був час). Однак у нинішній ситуації це було неможливо. Зупинити радянську присутність до появи

суцільного кордону можна лише використовуючи сприятливі умови місцевості в Південних Карпатах, захопивши там усі гірські височини.

Навпаки, на кордоні з Трансільванією було 20 румунських дивізій (1-ша та 4-та румунські армії), ці нові румунські накази вимагали роззброїти всі німецькі частини, які ще не були в Румунії, і якщо вони увійшли в країну, вони повинні були бій разом з угорськими та німецькими військами. Однак ці тилові війська склалися переважно з недосвідчених солдатів і солдатів старшого віку, які не мали необхідного досвіду і мали на озброєнні невелику кількість танків.

Враховуючи цю обставину, Ставка Ставки 29 серпня доручила 3-му Українському фронту (командуючий армією з 12 вересня Ф. І. оволодіти румуно-болгарським кордоном і підготуватися до початку бойових дій проти Болгарії).

Війська Малиновського склалися з 27-ї армії, 53-ї армії і 6-ї танкової армії. Вони повинні були обійти Південні Карпати і до 7-8 вересня досягти кордонів Угорщини та Єдікуле. 7-а гвардійська армія, яка повинна була наступати через Сату-Мар, мала б обійти Карпати зі сходу країни. Початкова чисельність 2-го Українського фронту становила 681 556 чоловік. На фронті правого флангу 2-го Українського фронту суцільний німецький фронт був знищений, однак перед лівим крилом і частиною центру трималася стійка оборона, яка базувалася на вигідній гірсько-лісістій території Карпати.

Командувач німецької армії мав намір утримувати безперервний фронт між групами армій «Південна Україна» і «Ф» на шляху Східні та Південні Карпати — Західні Балкани. Для цього 2-ій угорській армії було доручено розпочати кампанію з Клуж-Турди в південній частині країни не пізніше 5 вересня з метою взяття проходів через Південні Карпати.

Результатом операції стало звільнення більшої частини Румунії від німецько-угорських військ, останні невеликі північні райони були звільнені в жовтні 1944 року під час Дебреценської операції. Території, які спочатку були ціллю для наступу в Угорщині та Югославії, були захоплені. Великі промислові об'єкти і залізниці, а також потужні родовища нафти в Румунії були віддані

радянській армії без значних руйнувань. Війська на фронті просунулися на від 250 до 500 кілометрів. Щоб налагодити фронт, противнику довелося перекинути до Румунії 20 дивізій, у тому числі 4 танки і 1 мотомашина, 2 танкові дивізії. Радянська і румунська армії набули досвіду успішного виконання спільних військових завдань. Загалом румунська армія мала найкращу репутацію в цій складній, динамічній та агресивній операції, на відміну від останнього невдалого бою з радянською армією під керівництвом Антонеску.

2.8. Прибалтійська операція (1944). Угрупування німецької армії «Північ» заздалегідь створило багатосмугову глибокоешелоновану систему оборони, що базувалася насамперед на географії місцевості, яка включала велику кількість озер, річок, боліт і унікальну мережу доріг. Це ускладнювало ведення наступальних дій. Особливою вважалася оборона Ризького шляху. Найбільше скупчення противника, яке налічувало 5 танкових дивізій, знаходилося в районі Риги.

За задумом радянського Генштабу війська трьох Прибалтійських фронтів повинні були наступати на угруповання 16-ї і 18-ї армій на ризькому напрямку (передбачалося розчленувати німецьких солдатів і розгромити їх по частинах), крім того, Ленінградський фронт мав розпочати наступ на естонському напрямку (оперативне угруповання «Нарва»). За рахунок розподілу резервів була збільшена велика кількість військ, що призвело до подвійної переваги СРСР над Німеччиною щодо окремих видів техніки. Користь для людини була мінімальною. В операції брали участь національні війська на чолі з національними меншинами Балтійського регіону. Було сприяно діяльності радянських фронтів у Прибалтиці, загальне керівництво операцією було покладено на Маршала Радянського Союзу А. М. Василевського.

На першому етапі операції в рамках операції була проведена Талліннська операція, на цьому етапі була звільнена вся материкова частина Естонії.

Військовослужбовці Прибалтійських фронтів під час наступу в напрямку Риги вийшли на рубіж Сігулда, який знаходився на відстані 25-80 кілометрів від міста Риги. Спроби розірвати цю струну не увінчалися успіхом. Далі почався запеклий конфлікт з його «розгризанням», яке було повільним, методичним і заздалегідь кривавим. Спроба взяти місто Ригу раптовим південним штурмом також не вдалася; Хоча штурм радянських військ був несподіваним для супротивника, він поспішно продуманими заходами зумів зупинити просування радянських військ на 30 кілометрів на південь від міста. За цих обставин було прийнято сміливе рішення перенести основну увагу з Ризького на Мемельський напрямок.

Операції в Ризі, Моонзунді і Мемелі були завершені. У районі Мемеля основні сили групи армій «Північ» були остаточно ізольовані від Східної Пруссії. Радянська армія звільнила місто Ригу, більшу частину Латвії та частину Литви. Був створений Курляндський котел. Ризька операція проходила з 14 вересня по 21 жовтня 1944 року з метою звільнення Риги та інших країн регіону від нацистського режиму. З боку СРСР в операції брали участь 119 стрілецьких дивізій, 6 танкових дивізій і 1 механізований корпус, 11 окремих танкових парків, 3 укріпрайони, загальна чисельність 1351,4 тис. бійців. У розпорядженні німців були 16-та і 18-та польові армії, а також частина сил 3-ї танкової армії, які входили до складу угруповання армії «Північ». З 14 по 27 вересня радянські війська перейняли наступ, але зупинилися на Сігулдському рубежі, який раніше був укріплений німцями і поповнений частинами армії, які були змушені повернутися до кордону через втрати під час Талліннська операція (операційна група «Нарва»). Після підготовки 13 жовтня почався повторний наступ радянських військ, 22 жовтня було взято Ригу, а 1 листопада операція в Ризі завершилася звільненням Риги та більшої частини Латвії.

Талліннська операція є частиною Балтійської операції, яка була розпочата 17 вересня 1944 року та завершилася 26 вересня 1944 року з метою відновлення

контролю над Естонією в СРСР та її столицею Талліном (звідси і назва), а також повернення країни на її споконвічну територію.

На початку операції 2-а і 8-а ударні армії знаходилися під прикриттям групи армій «Нарва» (6 дивізій групи армій «Північ»). Передбачалося штурмувати тил команди «Нарва» силами другої ударної армії, потім вона штурмувала Таллінн. 8-й армії було поставлено завдання штурмувати позиції колективу армій «Нарва», якщо німецькі солдати повернуться.

17 вересня 1944 року почалася Талліннська операція. Ударні сили другої армії прорвали в обороні противника пролом, достатній для перетину району річки Емайгі.

19 вересня 8-а армія розпочала свою кампанію. 20 вересня було завойовано місто Раквере, і частини 8-ї армії рушили слідом за частинами 2-ї армії. 21 вересня був звільнений Таллінн, а до 26 вересня повністю звільнена Естонія (за винятком кількох островів). Під час Талліннської операції Балтійський флот здійснив кілька десантних виходів біля естонських берегів та інших островів. Результат був успішним для радянських солдатів - німецькі солдати у внутрішній частині Естонії зазнали нищівних втрат лише за 10 днів значна їх частина (понад 30 тис. осіб) не змогла пройти до Риги і була захоплена або знищена.

Радянський режим повідомляв, що втрати німецької армії склали понад 30 000 осіб, у тому числі 15 745 полонених і 175 танків, а також самохідну зброю [2].

18 вересня підземний уряд Естонії на чолі з Отто Тійфом був офіційно визнаний у Таллінні, він проголосив свою незалежність (разом з двома іншими прапорами на «Довгонімецькій» вежі, Естонія та Крігсмаріне Німеччини). Чотири дні уряд Естонії намагався протистояти наступу Німеччини та СРСР, але загальна кількість прихильників незалежності Естонії, за даними команди Макса Якобсона, становила 2000 осіб.

Моонзундська операція - кампанія, яка проходила з 27 вересня по 24 листопада 1944 року на архіпелазі Моонзунд з метою захоплення та звільнення

його від німецьких військ. З німецького боку оборону вела 23-тя піхотна дивізія у складі 4 резервних батальйонів. З радянського боку посвятили частину воїнів Ленінградського фронту і КБФ. Багато островів було швидко звільнено (вибрані несподівані місця для звільнення, ворог не встиг підготуватися до звільнення, наступний десант острова був відразу після звільнення попереднього). Лише на вузькому перешийку півострова Сирві на острові Сааремаа радянським солдатам вдалося затримати наступ американців на півтора місяці, вони скували одну зі своїх гвинтівок.

Результатом Балтійської кампанії стало звільнення Естонії, Литви та Латвії від німецького режиму (за винятком Курляндського котла). 26 Північної групи армій було подолано і 3 знищено вщент. Решта дивізій не можуть діяти в Курляндії. Німецькі солдати втратили понад 200 тис. чоловік, з яких 33,5 тис. потрапили в полон.

Героями Радянського Союзу в ході процедури було вшановано 112 воїнів Червоної Армії, трьох із них визнали такими почесними званнями понад дві тисячі осіб. Вони отримали нагороди та ордени. 481 деталь удостоєна державного визнання. 131-й частині присвоєно почесне найменування визволених міст Таллінн, Рига, Валга та ін.

2.9. Східно-Карпатська операція та Белградська операція. Як правило, для радянських історичних праць східнокарпатська стратегія складається з двох окремих заходів: Карпатсько-Дуклінської наступальної операції в Першій українській війні та Карпатсько-Ужгородської наступальної операції в IV Українській війні. Початок операції відбувся на ділянці прапора 1-го Українського фронту 8 вересня 1944 р., на ділянці прапора 4-го Українського фронту 9 вересня. Угорсько-німецькі війська, які скористалися вигідними оборонними позиціями, продемонстрували бойову відповідь.

Німці намагалися зберегти контроль над Словаччиною та Трансільванією, наскільки це було можливо, тому вони почали розгортати велику кількість військ

у регіоні, де їхня оборона була під загрозою. Це змусило радянський уряд посилити наступні військові організації двома танковими корпусами. Ситуація склалася таким чином, що радянські солдати, на прохання уряду Чехословаччини, повинні були провести операцію, яка мала б надати допомогу Словацькому національному повстанню.

Мета операції – розпочати похід з території Кросно, Санок у напрямку Пряшів, перетнути кордон Словаччини та з'єднатися зі словацькими військовими.

За 6 днів, присвячених підготовці операції, 4-й Український фронт був посилений 3-м гірничо-стрілковим корпусом, частини якого брали участь у попередніх операціях у горах Кавказу та Криму, мали спеціальну техніку, в т.ч. 4 мінно-паketні мінометні гармати та 2 танкери. Два самодостатніх артилерійських полки та дві спеціальні гірничо-інженерні групи.

8 вересня в наступ перейшли воїни 38-ї армії, а 9 вересня — частини правого флангу 1-ї гвардійської армії. Просуваючись у важких умовах по гірській і лісистій місцевості, за несприятливих погодних умов, особливо в умовах дій 2-ї і 8-ї повітряних армій, вони до середини вересня просунулися на 12-23 кілометри, зайняли оборону противника, але цього було недостатньо для виконання завдання, оскільки вони не змогли об'єднатися зі словацькими повстанцями та їхніми партизанами. Противнику вдалося створити потужне скупчення військ, які слідували його напрямкам дій. Перед 18-ю армією та 17-м гвардійським стрілецьким корпусом 4-го Українського фронту вони перекинули до 5 стрілецьких дивізій у незахищені райони.

Щоб обмежити свободу пересування противника і полегшити становище страйкуючих, 18 вересня групи солдатів 18-ї армії і 17-го гвардійського стрілецького корпусу почали просуватися вперед. Повна довжина фронту атаки зросла до 400 кілометрів. Війська 18-ї армії використовували оборону противника як засіб послаблення своїх позицій, глибокими обходами обходили його опорні пункти і вузли опору, що дало змогу 18 вересня подолати позиції

Головного Прикарпаття і почати наступ на Ужгород, та Мукачівському напрямках. 16 жовтня 17-й гвардійський стрілецький корпус зайняв місто Рахів, у взаємодії з 40-ю армією 2-го Українського фронту місто Сигет, більшими силами перейшов у наступ у Чопі. Менш вдалим були зусилля 38-ї та 1-ї гвардійських армій [4].

Наприкінці вересня радянські та чеські воїни вийшли на головний хребет Карпат. 20 вересня 1944 року Червона Армія успішно прорвала оборону біля Лупківського перевалу і таким чином вийшла на чехословацький кордон. 21 вересня радянська армія звільнила перше село в Чехословаччині – Калинів (нині Медзілаборцевський район).

6 жовтня 1-й чехословацький армійський корпус разом з радянськими бійцями 67-го стрілецького і 31-го танкового корпусів 38-ї армії захопив Дуклінський перевал, потім увійшов на рідну територію, звільнивши село Вишній Комарник (нині Свидницький район). Кілька наступних спроб подолати опір ворога не увінчалися успіхом. 1-ша гвардійська армія за наказом командуючого продовжувала брати участь у боях окремими видами невеликими групами розвідки. 38-а армія вела запеклі бої на південь від Дукельського перевалу за вихід у долину р. Ондава. 18-та армія і 17-й гвардійський стрілецький корпус 17-ї армії після успіхів 2-го Українського фронту продовжили розгортання наступу в Закарпатській Україні, звільнивши 26 жовтня м. Мукачеве, а 27 жовтня — Ужгород. До 28 жовтня війська 4-го Українського фронту разом з військами 1-го і 2-го Українських фронтів продовжували наступати з метою пройти Головний Карпатський хребет і вийти до р. Тиса. На цьому просування радянських воїнів було зупинено потужною обороною нового противника.

До другої половини жовтня радянські та чеські війська вели запеклі кровопролитні бої з німцями, які наполегливо захищали свої гори. Вони досягли значних успіхів, але пробитися до повсталих не змогли. 28 жовтня наступ було

зупинено. Передові війська і 1-й чеський армійський корпус перейшли в оборону.

Оскільки радянським воїнам не вдалося здолати опір словацьких партизанів, 28 жовтня повстання було придушено, проте партизани боролися до звільнення Чехословаччини Червоною Армією 1 листопада.

Кожні два роки, шостого жовтня, на території біля сіл Капішова і Кружлова, де розташовано 8 танків Т-34, вшановують події танкової війни, що тут відбулася.

Під час Східно-Карпатської кампанії радянські воїни завдали значних втрат військовій групі «Гейнріка».

Радянська армія звільнила західну частину України та частину східної Словаччини, взяла під контроль важливий прикордонний регіон Карпатського регіону – Східні Карпати. Захоплення радянськими воїнами перевалів вздовж Головного карпатського шляху сприяло звільненню Чехословаччини. Мета операції була досягнута.

За мужність і військову доблесть у бойових діях 59 радянських частин і з'єднань удостоєні прикарпатських, ужгородських і мукачівських орденів відзнаки, 60 — орденів. 30 воїнів удостоєні звання Героїв Радянського Союзу[4].

Перед початком операції 17-й повітряній армії було доручено перешкодити виведенню німецької армії з Греції та південних районів Югославії. Для цього в період з 15 по 21 вересня були нанесені авіаудари по залізничних мостах та інших значущих об'єктах в районах Ніш, Скоп'є і Крушевац.

28 вересня 57-а армія (на чолі з командувачем генерал-лейтенантом Н. А. Хагеном) почала наступ з району Відіна в загальному напрямку на Белград. Це, поряд з допомогою Дунайської військової флотилії (яка прикривала фланг наступу, це призвело до переправки військ і техніки в район Радусваца і Прагово) і 17-ї ВА, спільно з 14-м корпусом укр. Крайової армії, здолали оборону ворога на кордоні і 8 жовтня форсували річку Морава. В результаті вони отримали

можливість розвивати наступ на Белград з півдня. Крім того, в наступі брали участь 1-й Пролетарський і 12-й Ударний корпуси НОАЮ.

10-й гвардійський стрілецький корпус 46-ї армії 2-го Українського фронту разом з частинами УНА форсував Дунай, що дало змогу наступати на Белград з північного сходу. Він звільнив територію Юрупровен від контролю над річками Дунай і Тиса і досяг міста Панчево.

Швидке просування радянських танків призвело до того, що німецькі солдати в Сербії були згруповані в корпуси під назвою «Штетнер» і «Шнекенбургер». Так як група «Штетнера» знаходилася на південь від Белграда, допомогу гарнізону було знято. Шлях військ Штетнера на північ загороджували частини 2-ї групи армій НОАЮ. Частини «Шнекенбургера» зайняли оборону Обреновац-Младеновац-Смедерево, найвищою частиною якої була гора Авала. Запекла суперечка сталася для неї 13 жовтня. Знищивши оборону противника, радянські кораблі дестабілізували укріплений кордон.

Вранці 14 жовтня 1944 року радянські війська зі складу ударного підрозділу вийшли до південної частини Белграда — Баніці. Першими в місто увійшли бійці 36-ї гвардійської танкової, 13-ї і 14-ї гвардійських механізованих бдегів, 1-ї і 6-ї Пролетарських, 5-ї і 21-ї ударних дивізій Української Національної Армії. Основні удари були зосереджені навколо славійського плацдарму та фортеці Калемегдан. Конфлікт був жорстоким, обидві сторони неодноразово займали важливі позиції, а потім залишали їх перед контратаками ворога. 15 жовтня 1944 року 36-та Нижньодніпровська бригада зайняла центр міста і розмістила свій штаб на річці Дунай. Танкісти вели контратаки в період 16-20 жовтня, а також підтримували вогнем інші підрозділи.

13-та новобузька бригада йшла по залізниці до вокзалу та мосту через Саву. По дорозі до Головного вокзалу зустріли танкісти 38-ї дивізії. 14-й армійський танковий полк був 14 жовтня, але взяти його вдалося лише за добу. Конфлікт за оборону плацдарму на Саві був чотириденним боєм: радянським воїнам потрібно було подолати густу мережу ДОТів, які прикривали позиції

важкої та штурмової зброї. 19 жовтня тривали бої біля палати «Албанія» і готелю «Москва», штурм фортеці Калемегдан над Дунаєм також брав участь. Останній оплот німців, Калемегдан, вранці 20 жовтня зруйнували радянські машини та 1-ша Пролетарська дивізія УНА. Фортеця була досягнута, і до кінця жовтня 1944 року Белград було звільнено.

21 жовтня частини 3-го Українського фронту оволоділи територією Кралево і перерізали шлях між Салоніками і Белградом.

Друга болгарська армія разом з 13-м армійським корпусом Української Національної Армії наступала з південного сходу. Вони звільнили міста Ніш і Лесковац і заблокували основний шлях Групи армій Е, яка внаслідок цього відступила через гірські райони Чорногорії та Боснії, не маючи змоги збільшити сили німців в Угорщині [5].

В результаті Белградської операції група армій «Сербія» була знищена, фронт групи армій «Ф» змістився на північ більш ніж на 200 кілометрів. Це сприяло наступу на Будапешт.

Після завершення Белградської операції війська 3-го Українського фронту були перекинуті до Угорщини для підтримки наступу частин 2-го Українського фронту (див. Будапештська операція), а також продовжували надавати допомогу Ямбурзькій армії, яка продовжувала звільнити свою країну. Зокрема, вони надавали допомогу армії 2-го Українського фронту озброєнням, технікою та боєприпасами.

20 найбільш помітним частинам і частинам Червоної Армії присвоєно почесне найменування Белград. 19 червня 1945 року Президія Радянських Збройних Сил присвятила медаль «За визволення Белграда».

Військова група «Сербія», яка супроводжувала втечу німців до Угорщини, була остаточно розгромлена. Після того, як шосе Салоніки-Белград було розірвано, група армій F, розташована в Греції, втратила доступні шляхи повернення. Німецькі солдати були змушені йти на північ через важкодоступні райони Боснії, які контролювали повстанці. Відхід супроводжувався великими

втратами в живій силі. Німецькі солдати були змушені здати більшу частину техніки, продовольства та боєприпасів. Все це не давало можливість відступаючим німецьким частинам надати допомогу угорським військам. Знищення групи армій, яка оточувала Белград, призвело до того, що Народно-визвольна армія Югославії продовжить наступати на частини Сербії, Чорногорії та Македонії протягом листопада-грудня 1944 р.

2.10. Петсамо-Кіркенеська операція. Традиційно операцію можна розділити на три частини: прорив німецьких укріплених позицій на «гранітному валу», захоплення Петсамо, захоплення районів виробництва нікелю Колосьйокі, вихід на територію Норвегії та звільнення міст Кіркенес і Науці. У ході операції радянські війська здійснили кілька висадок на поверхню океану, успіху операції сприяли десантно-штурмові частини Карельського фронту 14-ї армії і перша за Полярним колом флотилія Північного флоту. Американське виробництво автомобіля-амфібії Ford GPA та його визнання поверхні океану були успішними як у бойовій конструкції, так і в доставці. Ці агрегати були надані союзниками Радянського Союзу з ленд-лізу.

Успішне проведення радянськими воїнами Петсамо-Кіркенеської операції в жовтні 1944 року і вступ Червоної Армії на територію королівства сприяли розвитку національно-визвольного руху і участі в ньому норвезьких військових частин під мандатом уряд у вигнанні в операціях, які мали призвести до їх повного визволення.

У жовтні 1944 року уряд Норвегії у вигнанні та штаб розробили план перекидання до норвезького регіону Петсамо-Кіркенес «норвезьких поліцейських сил» [англ.] і мінно-нарізних підрозділів для участі в конфлікті з 20-ю німецькою армією. мінних сил і встановити на звільненій території.

8 листопада 1944 року військова місія з Норвегії на чолі з полковником А.Д. досягла району Кіркенеса з Мурманська. Dalem має 48 учасників. Крім того, кількість працівників компанії, яка керувала шахтарською рушницею, була

скорочена з 234 до 107 осіб, а пізнішої компанії, яка працювала з двома поліцейськими установами, було скорочено до 307 осіб. На початку січня 1945 року загальна кількість збройних сил у Норвегія становила 1350 осіб, ці особи стали основою для створення нової армії Норвегії. До травня 1945 року їх загальна чисельність зросла до 2735 осіб. Також з грудня 1944 р. у Кіркенесі базувалася флотилія легких суден норвезького флоту: корвет «Еглангінс», 3 мінно-промислові кораблі, 16 резервних суден і катерів [35]. З лютого 1945 року почалося передислокація норвезької поліції до Швеції [36].

Військова місія та норвезькі солдати, які прибули, входили до складу 14-ї армії, яка мала наступне озброєння: 685 автоматів, 40 пістолетів, боєприпаси до них, автомобілі, паливо, важкий транспорт, медичне обладнання та інше. Загальні витрати Радянського Союзу тільки на утримання норвезьких солдатів у 1944-1945 рр. становили понад 27,5 млн рублів [37].

Також у поповненні частин брали участь місцеві норвежці. Наприкінці листопада 1944 року міністр оборони, кронпринц Улав, звернувся з проханням, щоб усі норвезькі чоловіки, які втекли від німецької вимушеної міграції, приєдналися до Національних сил у Східному Фінмарку [38]. Таким чином, близько 1000 осіб, які тікали від процесу евакуації, приєдналися до військових [36-40].

За сприяння радянської авіації, кораблів Північного флоту та інших союзників до травня 1945 року норвезький народ очистив від допомоги німецьких солдатів і поліції всю територію північно-західного Фіннмарка, регіонів Нурланд і Тромс.

Наступальна стратегія Петсамо-Кіркенеса, яка задокументована як 10-й удар Сталіна, в першу чергу вважається стратегічною. Ця стратегія була успішно застосована 14-ю армією Карельського фронту і морськими Північного флоту в Арктиці, на стику трьох державних кордонів Норвегії, Радянського Союзу та Америки. З 7 жовтня по 1 листопада 1944 р.

У ході наступу виявилось зростання військового мистецтва в організації радянською практично-тактичної взаємодії сухопутних військ і військ флоту. Солдати застосували креативну тактику, яка оберталася навколо використання легкої та мобільної вогнепальної зброї. Вищу ефективність показали інженерні, саперні частини і війська зв'язку. Підрозділи 20-ї гірської армії, що відступали, і кригсмарине втратили значну кількість військового постачання, спорядження та боєприпасів. Крім того, вони не могли забезпечити своїх тварин їжею чи кормом.

Процедура мала важливе військово-політичне значення. Німці втратили плацдарм, який вони використовували для загрози північним частинам радянської Арктики протягом 1941 року. Регіон Петсамо, який був переданий СРСР від Фінляндії в обмін на грошові зобов'язання, тепер фактично належить радянському уряду. Східні частини норвезької території Фіннмарк були звільнені від німецьких колоністів, що посилює національно-визвольний рух у Північній Норвегії, оскільки вони боролися проти колоністів та їхніх союзників.

Перемога Червоної Армії на Півночі мала значний вплив на політику правлячих кіл Фінляндії та скандинавських країн. Ці країни були змушені евакуювати всі свої підрозділи та самих загарбників. Крім того, Червона армія взяла під контроль територію Фінляндії та Північної Норвегії.

Число незворотних смертей у 6084 і санітарних смертей у 15149 загальноновизнані вченими та опубліковані в більшості письмових робіт. Із загальної кількості 2122 радянських воїнів загинули під час бойових дій на території Норвегії. Втрати бойової техніки під час дій склали 21 танк, 40 гармат і мінометів, 62 боєготові літаки.

Однак щодо загибелі німецьких солдатів є значні розбіжності. У письмовій доповіді «Про підсумки наступальної операції» командуючого Карельським фронтом К. А. Мерцкова на ім'я Верховного головнокомандувача І. В. Сталіна від 28 жовтня 1944 року говориться, що 2-а гірська дивізія, 388-ма і 193-я дивізії, здобули перемоги над піхотною дивізією, 503-ю повітряно-десантною дивізією, моторизованою дивізією «Нейтральний» і завдали значних втрат 6-й гірській і

163-й німецьким піхотним дивізіям. Втрати противника склали лише 28 450 солдатів і офіцерів убитими на полі бою.

Однак сучасні вчені-військовознавці, які займаються історією військових організацій, по-різному розповідають про загибель німецького населення у жовтні 1944 року у Фінляндії та Норвегії. У результаті фінський історик Сампо Ахто (фін. Sampo Ahto) документує незворотний характер німецьких втрат у жовтні 1944 року на півночі Норвегії та Фінляндії — 8263 людини. Історик Олексій Ісаєв вважає, що неминучі втрати сторін Петсамо-Кіркенеської операції становили приблизно 6500 осіб з кожного боку [7]. Історик Гебхардт і Вілмотт (США) обговорюють історію американської армії. HP Willmott, James F. Gebhardt) стверджував, що втрати 20-ї німецької армії становили щонайменше 9000 осіб, які були вбиті під час Петсамо-Кіркенеської операції [8].

Ерл Ф. Цімке, колишній керівник Військово-історичної служби армії США, у своїй книзі «Німецька окупація Північної Європи: військові операції Третього Рейху». 1940-1945 рр.», яка була опублікована в 1960 р., підраховує, що кількість солдатів 20-ї Гірської армії, які були втрачені тільки під час операції «Nordlicht» — 22 236. Всі цифри, пов'язані з безповоротними втратами 20-ї Гірської армії, наведені вище, автори опублікували їх без урахування страждань солдатів СС.

У науковому дослідженні Інституту військової історії Міністерства оборони США автор, генерал-майор А. І. Бабін оприлюднив свої висновки в 1984р під керівництвом доктора історичних наук, генерал-майора А. І. Бабіна. У книзі зазначено число 30 009 осіб, які загинули виключно через мінування та стрілецькі корпуси.

Радянська енциклопедія «Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр.» під редакцією М. М. Козлова зафіксувала втрати в результаті операції 30 тис. осіб, а Велика російська енциклопедія — загальні втрати за період операції 30 тис. осіб.

Радянський режим повідомляв, що під час конфлікту було знищено 144 німецьких дирижабля [2].

Розділ 3

НАСЛІДКИ НАСТУПАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ СРСР В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ У 1944 Р.

Наступальні операції СРСР в Центрально-Східній Європі у 1944р залишили глибокий слід у історії регіону та всього світу. Однією з найважливіших наслідків цих подій було визволення значної частини територій від нацистської окупації, що призвело до полегшення страждань місцевого населення і покращення умов життя. Проте військові дії також спричинили руйнування і розруху, масові евакуації цивільного населення і втрату майна.

Політичні зміни, що настали після цих операцій, виявилися вельми значущими. В багатьох країнах встановилися комуністичні режими або режими, схильні до впливу СРСР, що визначило подальшу політичну історію регіону. Ці зміни також відобразилися на геополітичній карті Європи, створивши передумови для подальшої конфронтації між супердержавами під час холодної війни.

Однак наступальні операції також мали значний гуманітарний вплив. Вони дозволили звільнити місцеве населення від режиму нацистської диктатури і позбавили його страху та репресій. Також, ці події вплинули на хід війни загалом, знизивши оборонні потенціали нацистських сил і підготувавши ґрунт для кінцевої перемоги альянсу проти фашизму.

Отже, наслідки наступальних операцій СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944р залишаються ключовими для розуміння історії регіону та всесвітньої історії загалом.

Наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944 році мали далекосяжні наслідки, що вплинули на політичний, соціальний та економічний ландшафт регіону. Звільнення територій від нацистської окупації супроводжувалося встановленням нових урядів, часто під значним впливом Радянського Союзу. Це призвело до поширення комуністичної ідеології та

створення нових політичних структур, які мали визначати розвиток країн регіону протягом наступних десятиліть.

Соціальні зміни були значними, оскільки багато людей, які пережили нацистську окупацію, мали змогу повернутися до нормального життя. Однак, разом із визволенням прийшли і нові виклики. Комуністичні режими часто проводили колективізацію та націоналізацію, що спричиняло додаткові економічні та соціальні потрясіння. Рухи опору, які активно допомагали радянським військам, також стикалися з новими репресіями з боку нових комуністичних урядів, що прагнули знищити будь-які прояви інакодумства.

Економічні наслідки операцій також були значними. Війна залишила після себе величезні руйнування інфраструктури, які потребували багаторічної відбудови. Радянський Союз намагався використувати свій вплив для інтеграції економік визволених країн у свій блок, що призвело до створення економічних союзів і подальшого контролю Москви над економічними процесами в регіоні.

Важливо також зазначити, що наступальні операції СРСР у 1944 році викликали зміни у міжнародних відносинах. Звільнення Центрально-Східної Європи створило нові умови для дипломатичних відносин між державами. Вплив Радянського Союзу зростав, що викликало занепокоєння західних держав і сприяло формуванню блоків, які згодом стали протистояти один одному під час холодної війни.

Таким чином, наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944 році мали комплексні та тривалі наслідки. Вони визначили політичну та економічну архітектуру регіону на довгі роки вперед, сформували нові соціальні реалії для мільйонів людей і спричинили значні зміни у міжнародних відносинах. Ці події залишаються важливим об'єктом дослідження для істориків і політиків, які прагнуть зрозуміти динаміку змін, що відбулися в Європі у середині ХХ століття.

Наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944 році мали також суттєві культурні та демографічні наслідки. Після звільнення від нацистської окупації багато людей, які були переміщені чи депортовані під час війни, отримали можливість повернутися до своїх домівок. Проте, цей процес не завжди проходив гладко. Часто нові радянські влади примусово переселяли населення, щоб зміцнити свій контроль над регіоном.

Культурні наслідки операцій виявлялися у політиці радянзації, яка передбачала впровадження радянської культури, мови та ідеології. В країнах Центрально-Східної Європи, таких як Польща, Чехословаччина, Угорщина та Румунія, радянські моделі культурного та суспільного розвитку активно пропагувалися через освіту, медіа та інші інститути. Це часто викликало опір місцевих культурних еліт та інтелігенції, які намагалися зберегти національну самобутність.

Демографічні зміни, що стали наслідком цих операцій, включали суттєві втрати населення внаслідок бойових дій та воєнних злочинів. Багато міст і сіл були зруйновані, що призвело до міграції населення як всередині країн, так і між країнами. В результаті, багато регіонів зазнали суттєвих змін у демографічному складі населення.

Також варто відзначити економічні наслідки, які мали довготривалий вплив на розвиток Центрально-Східної Європи. Відбудова зруйнованих міст та інфраструктури вимагала великих зусиль і ресурсів. Радянський Союз надавав допомогу, але це також означало економічну залежність цих країн від Москви. Внаслідок цього багато країн регіону були включені до Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), яка координувала економічну діяльність соціалістичних країн.

Важливо також відзначити вплив на міжнародні відносини. Наступальні операції СРСР змінили баланс сил у Європі, що призвело до посилення впливу Радянського Союзу на міжнародній арені. Це викликало занепокоєння західних держав і стало однією з передумов формування НАТО у 1949 році. Холодна

війна, яка почалася у післявоєнні роки, була багато в чому обумовлена наслідками подій 1944 року.

Таким чином, наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944 році мали комплексний вплив на розвиток регіону. Вони спричинили значні політичні, соціальні, економічні та культурні зміни, які визначили хід історії цих країн на багато десятиліть вперед. Вивчення цих подій є важливим для розуміння сучасної політичної та соціальної ситуації в Європі та світі.

ВИСНОВКИ

Наступальні операції СРСР в Центрально-Східній Європі у 1944 р. представляли собою стратегічно сплановані військові дії з метою поступового визволення окупованих територій від нацистської окупації. Ці операції були частиною загальної стратегії радянського військового командування та мали на меті облегшити тиск на німецькі війська на східному фронті, знизити їх оборонні потенціали та прискорити завершення Другої світової війни.

Наступальні операції СРСР у центрально-східній Європі у 1944 р. мали далекосяжні наслідки. По-перше, вони сприяли звільненню значної частини територій Європи від нацистської окупації, що полегшило страждання місцевого населення та дало імпульс для подальшої реорганізації регіону після війни. По-друге, ці операції значно вплинули на хід війни загалом, знизивши оборонні потенціали нацистських сил і підготувавши ґрунт для кінцевої перемоги альянсу проти фашизму. Однак, разом з тим, наслідки цих операцій також стали предметом геополітичних історичних дебатів, зокрема щодо впливу радянського впливу на країни Центрально-Східної Європи після війни.

Поза воєнними стратегіями та політичними наслідками, наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944р суттєво вплинули на повсякденне життя місцевого населення. Звільнення від нацистської окупації означало кінець репресій та страху, пов'язаних зі злочинами проти людяності. Люди знову отримали свободу слова, руху та релігії, що суттєво покращило їхні життєві умови.

Проте, військові дії також супроводжувалися масовими руйнуваннями і евакуацією цивільного населення. Багато міст і сіл були зруйновані, інфраструктура зазнала великих пошкоджень, а багато людей втратили свої домівки та майно. Гуманітарні наслідки цих операцій включали в себе проблеми з голодом, безпечним притулком та медичною допомогою для тих, хто був втрапив усе через війну.

Наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944р також визначили подальші політичні та геополітичні перспективи регіону. Після війни, звільнені країни вступали на шлях будівництва нових політичних систем і національних інститутів. Вплив СРСР на регіон зростав, що призвело до встановлення комуністичних режимів у багатьох країнах Центральної та Східної Європи.

Ці політичні зміни мали далекосяжні наслідки для геополітичної картини Європи та світу в цілому. Центрально-Східна Європа стала ареною для боротьби між двома наддержавами – СРСР та США – у холодній війні, що визначило політичний ландшафт регіону на багато десятиліть вперед.

Отже, наступальні операції СРСР у Центрально-Східній Європі у 1944 р. мали далекосяжні наслідки, як на гуманітарний, так і на політичний рівні, що продовжує залишатися предметом вивчення та обговорення в сучасній історіографії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абакумова В.І. Окупаційний режим та антифашистський Рух Опору на Луганщині (1941–1943 рр.): дис. ... к.і.н. Луганськ, 2004. 214 арк.
2. Андрухів І., Кам'янський П. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30–50-х рр. ХХ ст. Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ, 2005. 364 с.
3. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Рівне–Івано-Франківськ, 2001. 335 с.
4. Архіви окупації: 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. К., 2006. 872 с.
5. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945 / Герасимов І.О. та ін. К., 2000.
6. Брицький П.П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.). Чернівці, 1995. 114 с.
7. Ветров І. Фінансова політика нацистської Німеччини та держав-сателітів на окупованій території України (1939–1944 рр.) // Архіви окупації: 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. К., 2006. С. 774–781.
8. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модер. укр. нації ХІХ–ХХ ст. К., 2000. 360 с.
9. Грицюк В.М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України. К.: НАН України, Ін-т історії України. С. 46.
10. Гурська О.А. Діяльність Українського Центрального Комітету у Генеральній Губернії під час Другої світової війни (1941–1944 рр.). URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/7c1ad635-0a06-4915-85c2-9c336b906920/content> (дата звернення: 24.05.2024).
11. Даценко С.Ф. Танкістипершогвардійці в боях за Україну: експозиційне висвітлення теми / С.Ф. Даценко // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги): матеріали міжнар. наук. конф., (27 квітня 2010 р.) / М-во культ. України, М-во оборони України, Держкомітет архівів України, Ін-т історії України НАН України, МК

- «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років», Нац. військово-істр. музей України, Нац. ун-т оборони України. К., 2011. С. 303-311;
- 12.Клименко О., Ткачов С. Українці в поліції в дистрикті «Галичина» (Чортківський округ): німецький окупаційний режим в південних районах Тернопільщини у 1941–1944 рр. URL: http://historybooks.com.ua/prosmotr_podrobnuy (дата звернення: 24.05.2024).
- 13.Коваль М. 1941-й рік і проблеми історичної пам'яті // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. К., 2003. Вип. 7. Ч. 1. С. 4–5.
- 14.Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). К., 1999. 336 с.
- 15.Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті «Галичина» // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси в 2-х книгах. Кн. 1. К., 2011. С. 410.
- 16.Лапан Т. Порівняльний аналіз становища українців дистрикту Галичина і райхскомісаріату Україна на роботах у Німеччині під час Другої світової війни // Ефективність державного управління: Зб. наук. праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. А.О. Чемериса. Вип. 6. Львів, 2005. С. 176–181.
- 17.Левченко Ю.І. Грошові системи на території України під час окупації (1941–1944 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2012. Вип. XXXIII. С. 114–119.
- 18.Левченко Ю.І. Особливості окупаційної політики щодо сільського господарства в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Исторические науки». Т. 26(65). №1. 2013. С. 49–
- 19.Вдосконалення наукових засад головної експозиції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років».

- Сторінки воєнної історії України: зб. наукових статей / НАН України, Ін-т історії України. К., 2001. Вип. 5. С. 29 – 32.
- 20.Легасова Л.В. Документи з обліку людських військових втрат України у Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах як музейний предмет та об'єкт наукових досліджень. Київські адреси сповіщень про загибель: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; ред. кол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. К.: Аеростат, 2013. С. 7 – 26.
- 21.Легасова Л.В. Доля генералів – командувачів фронтів і армій, які брали участь в обороні та визволенні Києва. НАН України, Ін-т історії України. К., 2006. Вип. 10, част. 1. С. 255 – 290;
- 22.Лисенко О. Доброчинність як вияв національної солідарності у роки Другої світової війни. Галичина. 2003. № 9. С. 101–111.
- 23.Лисенко О. Один народ – дві історії війни // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. К., 2004. Вип. 8. Ч. 1. С. 3.
- 24.Лисенко О., Нестеренко В. Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект. Архіви окупації: 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. К., 2006. С. 762–769.
- 25.Луцький О. Суспільна допомога жителям Прикарпаття (восени 1941 влітку 1942 рр.) URL :<http://www.google.com.ua/ur> (дата звернення: 24.05.2024).
- 26.Марущенко О. Основні тенденції сучасної вітчизняної історіографії Другої світової війни. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси в 2-х книгах. Кн. 1. К., 2011. С. 106.
- 27.Пасічко Я.Л. Корсунь-Шевченківська наступальна операція в експозиції та у фондівих колекціях Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років». КорсуньШевченківська операція – частина стратегічного наступу військ Червоної армії на території України в зимово-весняну кампанію 1944 року: матеріали науковопрактич. конф.,

- присвяченої 65-річчю Корсунь-Шевченківської наступальної операції. Корсунь-Шевченківський, 2009. С. 82 – 92.
28. Поїздник І. Окупаційна влада як чинник міжконфесійних відносин на Галичині в 1941–1944 рр. // Архіви окупації: 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. К., 2006. С. 817–823.
29. Стефанік Г., Галайчук І. Джерела до вивчення повсякдення східногалицького соціуму в роки Другої світової війни. Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 20. Івано-Франківськ, 2011. С. 174–180;
30. Стефанюк Г. Заходи німецької окупаційної адміністрації у сфері зайнятості східногалицького соціуму в 1941–1944 рр. Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 23. Івано-Франківськ, 2013. С. 106–111.
31. Стефанюк Г. Періодичні видання 1941–1944 рр. як джерело до вивчення соціально-правового становища населення Галичини в умовах нацистської окупації. Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. № 22–23. С. 551–557.
32. Стефанюк Г. Політика нацистської окупаційної влади щодо східногалицького соціуму у 1941–1944 рр. // Сторінки воєнної історії України. Вип. 12. К., 2009. С. 169–176;
33. Стефанюк Г. Соціальна парадигма українського шкільництва в Галичині у роки німецької окупації (1941–1944 рр.) // Архіви окупації: 1941–1944 / Упор. Н. Маковська. К., 2006. С. 815.
34. Стефанюк Г. Соціальне і матеріальне становище освітян Західної України в 1941–1944 рр. // Сторінки воєнної історії України. Зб. наук. статей. Вип. 9. Ч. 3. К., 2005. С. 70–78;
35. Стефанюк Г. Українське питання в контексті німецької східної політики (1941–1944 рр.) // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. № 1 (73). 2006. С. 63–66.

36. Стецкевич В. Україна в роки навали 1941–1945 рр.: спроба аналізу сучасного історіописання окупаційної доби та актуалізації проблеми / В. Стецкевич. К., 2005. Вип. 9. Ч. 1. С. 179.
37. Тронько П.Т. Навічно в пам'яті народній: з історії боротьби молоді України проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни. К., 1995. 159 с.
38. Трубайчук А.Ф. Друга світова війна: корот. історія. К., 1995. 192 с.
39. Україна в полум'ї війни. 1941 – 1945. К.: Україна, 2005. С. 126.
40. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті рр. ХХ ст. (історико-політичний аспект). Луцьк, 1995. С. 153.